

**De ontwikkeling van het ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor
Defensie: een kwalitatief onderzoek naar het maatschappelijk draagvlak**
*The development of the design National Program Space for Defense: a qualitative research into the
social acceptance*

Master: Sociologie, masterroute Politiek, Maatschappij en Beleid
Instituut: Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit voor Gedrags-en
Maatschappijwetenschappen
Datum: 16 juli 2025
Naam: Thomas Habers
Studentnummer: S5791529
E-mailadres: t.habers@student.rug.nl
Instituut: Rijksuniversiteit Groningen
Scriptiebegeleider: Dr. Z. Lippényi
Referent: Prof. dr. C.W.A.M. (Kees) Aarts

Voorwoord

Beste lezer,

Hier ligt die dan; mijn thesis ter afronding van de master Sociologie (Politiek, Beleid en Maatschappij) aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het thema van dit onderzoek, het maatschappelijk draagvlak voor ruimtebehoeften voor Defensie, is voortgekomen uit mijn stage bij de Provincie Groningen. Het onderzoek is uitgevoerd in een periode van een instabiele geopolitieke wereld, waardoor mijn perspectief op het onderzoek zich voortdurend heeft bijgesteld. Ik kijk met veel plezier en voldoening terug op de afgelopen periode waarin ik mijn kennis die ik heb opgedaan tijdens mijn studie, over democratie, inspraak en besluitvorming, heb kunnen gebruiken voor dit onderzoek.

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar alle participanten die aan dit onderzoek hebben meegewerkt en hun tijd en ervaringen hebben gedeeld. Daarnaast wil ik mijn waardering uitspreken voor mijn externe begeleiders Richard Veenstra en Anne Marieke Hulshof (Provincie Groningen), evenals voor mijn interne begeleider Zoltán Lippényi en mijn referent Kees Aarts (Rijksuniversiteit Groningen). De feedback die zij mij hebben gegeven gedurende het proces, heeft mij erg geholpen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Thomas Habers

Groningen, 16 juli 2025

Samenvatting

Door de toenemende dreiging vanuit Rusland en de daarmee snel veranderde geopolitieke ontwikkelingen, is de druk op Defensie steeds groter geworden. Ook Nederland is nu doelwit van hybride aanvallen, zoals cyberaanvallen, spionage en sabotage. Door de internationale verbondenheid van Nederland hebben dreigingen in andere landen directe gevolgen voor onze nationale veiligheid. Om Nederland veilig te houden, heeft Defensie meer fysieke ruimte nodig. In dit onderzoek staat centraal hoe de maatschappelijke steun voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten zich ontwikkelt tijdens de totstandkoming van het ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, ook wel het NPRD. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom: *“Hoe ontwikkelt het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten in de totstandkoming van het ontwerp van het NPRD, en welke rol spelen participatie en de geopolitieke context in dit proces?”*. De combinatie van interviews en documentenstudie vormt de kern van triangulatie in dit kwalitatieve onderzoek. Er is voor de interviews in totaal met 12 stakeholders gesproken, waaronder ambtenaren van het Ministerie van Defensie, een lokaal bestuurder, gemeente- en provincieambtenaren en belangenvertegenwoordigers. Zowel de interviews als de documenten zijn thematisch geanalyseerd en gecodeerd via ATLAS.ti. De belangrijkste bevindingen uit de resultaten zijn dat het maatschappelijk draagvlak voor militaire activiteiten voornamelijk wordt bepaald door de aard van de activiteiten en de te verwachten hinder, met name geluidsoverlast en trillingen. Het gebrek aan informatie vanuit Defensie geeft bij veel inwoners een gevoel van onzekerheid, doordat zij de impact van de militaire activiteiten niet goed kunnen inschatten en vragen onbeantwoord blijven. Inwoners verenigen zich om elkaar te informeren, organiseren informatiebijeenkomsten en bieden collectief weerstand door middel van protestacties om hun boodschap op een legitieme manier kenbaar te maken. Inwoners zoeken voornamelijk de gemeenten op, waarbij Defensie lokale overheden structureel benadert in bestuurlijke overleggen. Op deze manier krijgt Defensie een goed en volledig beeld van het maatschappelijk draagvlak en de lokale bezwaren. Echter, de toename van geopolitieke spanningen leidt tot een paradoxaal effect op het gevoel van veiligheid. Enerzijds wordt door de toename van de geopolitieke spanningen de noodzaak van versterking van de krijgsmacht erkend door veel inwoners. Anderzijds kan een militaire locatie een aantrekkelijk doelwit vormen voor de vijand, wat bijdraagt aan een gevoel van onrust onder inwoners. De aanbevelingen bestaan uit het verbeteren van het trechteringsproces met een extra fase voor gerichte overleggen tussen Defensie en lokale overheden, het instellen van een regionaal participatie- en communicatieteam bij geopolitieke spanningen en het actief communiceren over de digitale platforms en tools van Defensie. Met deze aanbevelingen wordt in een vroege fase zowel het maatschappelijk draagvlak in kaart gebracht als preventief de maatschappelijke impact van mogelijke geopolitieke verschuivingen ondervangen.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	6
1.1	Introductie	6
1.2	Aanleiding.....	6
1.3	Bestaande inzichten	7
1.4	Onderzoeksvraag en deelvragen	8
1.5	Context.....	9
1.6	Relevantie van dit onderzoek.....	10
1.7	Leeswijzer	12
2.	Theorie.....	13
2.1	Invloed maatschappelijk draagvlak op het besluitvormingsproces.....	13
2.2	Invloed besluitvormingsproces en participatie op het maatschappelijk draagvlak	14
3.	Methoden.....	17
3.1	Onderzoeksopzet.....	17
3.2	Dataverzameling	17
3.3	Data-analyse.....	20
3.4	Wetenschappelijke nauwkeurigheid.....	21
3.5	Ethiek	21
4.	Resultaten	24
4.1	Beschrijving van de participanten.....	25
4.2	Plan	25
4.3	Maatschappelijk draagvlak	28
	Deel A: Motieven en bezwaren	28
	Deel B: Reactie van inwoners	30
4.4	Aanpassing.....	34
5.	Conclusie en discussie.....	37
5.1	Conclusie.....	37
5.2	Centrale conclusie.....	39
5.3	Discussie, aanbevelingen en vervolgonderzoek.....	40

Literatuurlijst.....	43
Bijlage I: Documentenlijst.....	46
Bijlage II: Toestemmingsverklaring.....	50
Bijlage III: Interviewschema's	52
Bijlage IV: Codeboek interviews.....	58
Bijlage V: Codeboek documentenstudie.....	68

1. Inleiding

1.1 Introductie

De geopolitieke verhoudingen zijn de afgelopen decennia ingrijpend veranderd, met een aanhoudende verslechtering van de veiligheidssituatie in Europa en wereldwijd. Sinds de Russische inval in Oekraïne in 2022 is pijnlijk duidelijk geworden hoezeer de veiligheid van Europa onder druk staat (Ministerie van Defensie, 2025). Tegelijkertijd lijkt de vanzelfsprekende steun van de Verenigde Staten – onder leiding van Trump – voor Europa af te nemen, waardoor Europa op zichzelf is komen te staan en moet vertrouwen op hun eigen kracht (Van Assen, 2025). Door de toenemende dreiging vanuit Rusland en de daarmee snel veranderde geopolitieke ontwikkelingen, is de druk op de defensie steeds groter geworden (Brouwers, 2024). Deze verschuiving benadrukt de noodzaak voor Europa om zowel zijn economische stabiliteit als politieke besluitvaardigheid te versterken, en om risico's in Europees verband te delen (Kalse, 2025). Ook Nederland is nu doelwit van hybride aanvallen, zoals cyberaanvallen, spionage en sabotage (NOS, 2024). Door de internationale verbondenheid van Nederland hebben dreigingen in andere landen directe gevolgen voor onze nationale veiligheid. Mocht het conflict verder escaleren, is het reëel dat Nederland via het NAVO-verdrag (artikel 5) betrokken raakt. Dat blijkt onder andere uit het dreigingsbeeld van de MIVD en AIVD (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2024).

Om Nederland veilig te houden, heeft Defensie meer fysieke ruimte nodig. De veranderende veiligheidssituatie wereldwijd vereist dat de Nederlandse krijgsmacht zich meer richt op de bescherming van het eigen grondgebied en dat van NAVO-bondgenoten (Ministerie van Defensie, 2024b). Dit vraagt niet alleen om meer militairen en materieel, maar ook om extra ruimte voor bijvoorbeeld kazernes, opslagplaatsen, laagvlieggebieden en oefenterreinen. Een onafhankelijk ingenieursbureau heeft daarom een Plan-Milieueffectrapportage (PlanMER) uitgevoerd waarin de effecten van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten op de omgeving, natuur, milieu en geluid worden onderzocht. De resultaten van dit onderzoek vormden de basis voor het kabinet om de voorkeurslocaties (locaties die het meest geschikt zijn) vast te stellen in het ontwerp van de Nationale Beleidsvisie Ruimte voor Defensie. Dit ontwerp wordt ter inzage gelegd, zodat iedereen daarop kan reageren (Ministerie van Defensie, 2024b).

1.2 Aanleiding

Het Ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) stelt dat door de veranderende geopolitieke situatie de krijgsmacht moet worden versterkt zodat zij zowel op korte als lange termijn effectief kan optreden (Ministerie van Defensie, 2025). Hierbij is het zowel belangrijk om het eigen grondgebied als dat van de bondgenoten te beschermen. Met het NPRD brengt het kabinet de ruimtebehoeften voor alle militaire activiteiten in kaart. Voor het vinden van deze ruimtebehoeften voor militaire activiteiten worden verschillende locaties onderzocht, waaronder ook in de provincies

Groningen, Friesland en Drenthe (Ministerie van Defensie, 2023). De uitbreiding van de ruimtebehoeften voor Defensie heeft een directe impact op de fysieke leefomgeving. In het NPRD staat centraal dat de ruimtelijke opgaven voor Defensie in kaart wordt gebracht en integraal wordt afgewogen ten opzichte van andere ruimtelijke opgaven (Ministerie van Defensie, 2025). De plannen van Defensie roepen veel bezwaren op die vrij verschillend zijn van elkaar. De mogelijke gevolgen leiden bijvoorbeeld tot kritiek van natuurorganisaties en actiegroepen, die de Natura 2000-gebieden willen beschermen (NOS, 2025). Tijdens verschillende bewonersbijeenkomsten kwamen uiteenlopende reacties naar voren (Oterdoom, 2024) en organiseerden inwoners protestacties als vorm van verzet tegen de plannen (RTV Noord, 2024).

Dit onderzoek bestudeert hoe het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften zich ontwikkelt en de totstandkoming van het NPRD beïnvloedt. Om iedereen een kans te geven een bijdrage en een oordeel te kunnen leveren over de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten worden verschillende belanghebbenden betrokken door middel van participatie. (Ministerie van Defensie, 2024). De participatie van bewoners speelt een belangrijke rol in het proces, omdat deze de legitimiteit van besluiten versterkt en bijdraagt aan een betere aansluiting op lokale behoeften (Holum, 2023). Dit onderzoek heeft het doel om te achterhalen hoe het maatschappelijk draagvlak zich ontwikkelt vanaf het moment van aankondiging tot aan de totstandkoming van het ontwerp van het NPRD.

1.3 Bestaande inzichten

De afgelopen jaren zijn de spanningen sterk toegenomen, onder meer door het voortduren van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne en de internationale betrokkenheid bij het militaire conflict tussen Israël en Hamas (Cooke et al., 2024). Voorafgaande wetenschappelijke studies leggen een duidelijk verband tussen lokale en nationale belangen bij geopolitieke ontwikkelingen: op nationaal niveau beschouwen burgers een sterk leger als essentieel en steunt 70 % het EU-lidmaatschap, terwijl slechts 10 % kiest voor een Nexit (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2024b; Sweidan, 2023).

Op nationaal niveau vinden veel inwoners dat de uitgaven voor Defensie ten behoeve van de NAVO en andere internationale operaties ten koste gaan van de aandacht voor dringende binnenlandse problemen, zoals het woningtekort, asielopvang en de stijgende energie- en voedselprijzen. Deze zorgen benadrukken het belang van een zorgvuldige afweging tussen nationale veiligheid en lokaal welzijn (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2024b).

Onderzoek van Dufour (1990), waarin de Bagotville- en Goose Bay-bases in Canada centraal staan, laat zien dat militaire bases op regionaal niveau de economische welvaart bevorderen door jaarlijks duizenden banen te creëren en te investeren in infrastructuur. Echter, de regio kan op lange termijn economisch afhankelijk worden van militaire bases, wat risico's met zich mee brengt. Mocht een militaire bases niet meer nodig zijn, kan deze worden gesloten, waardoor er werkloosheid ontstaat (Dufour, 1990).

Onderzoek van Davis (2011) toont aan dat activisten uit lokale steden en dorpen zich verzetten tegen de militaire opvatting dat veiligheid gebaseerd is op geweld en dominantie en benadrukken dat veiligheid juist bereikt kan worden door demilitarisering. Davis gaat hierbij specifiek in op het Amerikaanse netwerk van bases in landen zoals Japan, Duitsland en Italië. Daarnaast zien we dat op lokaal niveau bewoners die in opstand komen tegen militaire bases in de buurt, zich tot hun lokale vertegenwoordigers wenden, in de hoop op een interventie (Fois, & Paragano, 2011). Door zich te richten op lokale overheden streven zij ernaar hun belangen op een legitieme wijze te behartigen. Als gevolg van deze collectieve bewegingen werden raadplegingen in de omgeving ingevoerd en werden de participatiemogelijkheden uitgebreid. Op die manier kregen gemeenschappen officieel inspraak in het beleidsproces (Fois & Paragano, 2011).

1.4 Onderzoeksvraag en deelvragen

In deze scriptie wordt de volgende hoofdvraag gesteld:

Hoe ontwikkelt het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten in de totstandkoming van het ontwerp van het NPRD, en welke rol spelen participatie en de geopolitieke context in dit proces?

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag, zijn de volgende deelvragen gesteld:

1. Participatie

Hoe faciliteert het ministerie van Defensie participatie van inwoners rondom de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?

2. Reactie inwoners

Op welke wijze uiten inwoners, volgens stakeholders, hun steun of bezwaren nadat duidelijk is geworden welke locaties worden onderzocht ten behoeve van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?

3. Motieven en bezwaren

Wat zijn de belangrijkste motieven en bezwaren omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?

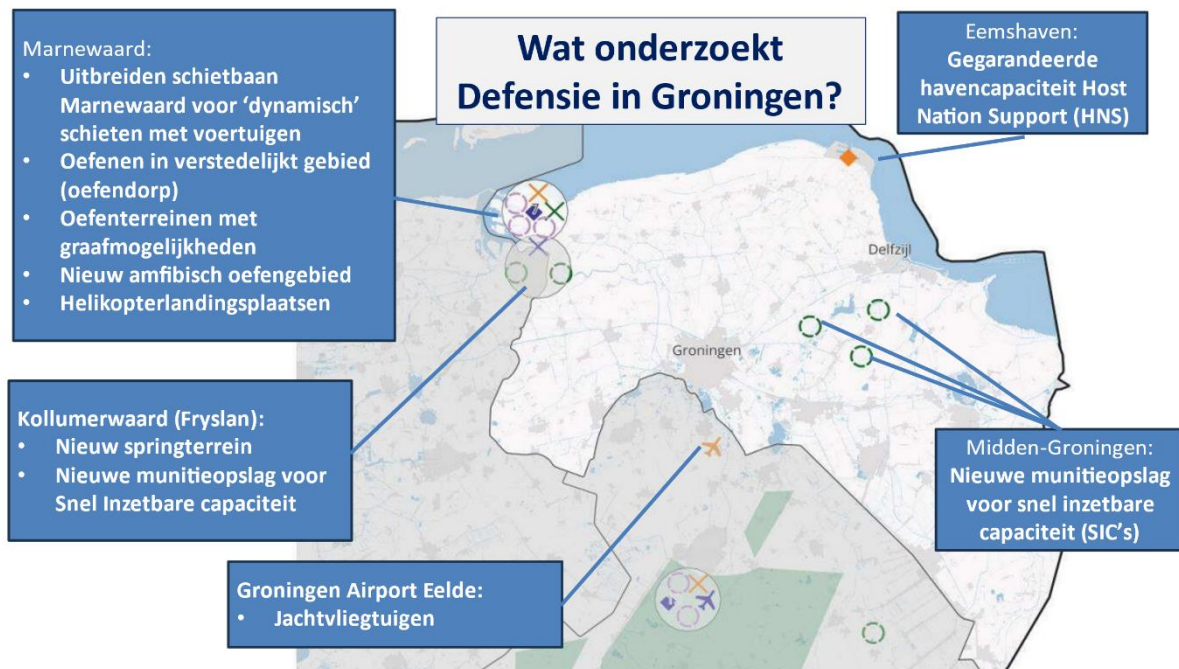
4. Geopolitieke ontwikkelingen

Hoe beïnvloeden geopolitieke ontwikkelingen het maatschappelijke draagvlak voor Defensie?

5. Het ontwerp NPRD

Hoe wordt het maatschappelijk draagvlak meegenomen in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?

1.5 Context

Figuur 1: Kaart militaire activiteiten Noord-Nederland (Provincie Groningen, 2025)

Binnen dit onderzoek zijn drie locaties geselecteerd: de Marnewaard, de Kollumerwaard en Groningen Airport Eelde (zie figuur 1). Het doel van dit onderzoek is niet theoretisch vergelijkend, maar om te achterhalen in hoeverre de besluitvormings- en participatieprocessen in de drie verschillende casussen parallel zijn verlopen. De casussen zijn bewust gekozen omdat zij verschillen in de aard en omvang van de maatschappelijke weerstand per locatie. Ze zijn in ongeveer dezelfde regio gelegen, maar verschillen op economisch en demografisch vlak. Andere voorbeelden, zoals Midden-Groningen (die al afgevallen is als locatie) en de Eemshaven zijn buiten scope gehouden. De Eemshaven is buiten beschouwing gelaten omdat daar het besluitvormings- en participatieproces al is afgerond en dus geen actuele maatschappelijk knelpunten meer biedt.

Door te richten op drie verschillende locaties die niet afgerond zijn, worden de belangrijkste maatschappelijke knelpunten belicht, zonder dat succesfactoren de analyse vertekenen. Bovendien liggen alle drie de onderzochte locaties in verschillende gemeenten en provincies, waardoor de variatie in lokale ruimtelijke behoeften en beleidskaders duidelijk aan bod komt. In deze drie locaties wordt een breed scala aan militaire activiteiten onderzocht, wat een representatief inzicht biedt in de uiteenlopende ruimtelijke opgaven van Defensie. Door die verschillen te analyseren, wordt zichtbaar gemaakt of en hoe de samenwerking tussen maatschappelijk draagvlak en beleidsontwerp zich op vergelijkbare wijze ontvouwt binnen uiteenlopende lokale contexten.

De periode die centraal staat in dit onderzoek loopt van december 2023 tot aan juni 2025, omdat in deze periode zowel de locaties werden aangekondigd als het ontwerp van het NPRD werd

onderzocht. Hieronder wordt een korte toelichting gegeven op elke locatie die als casus wordt meegenomen in dit onderzoek:

1. Marnewaard (gemeente het Hogeland, provincie Groningen)

In de Marnewaard, in de gemeente het Hogeland, onderzoekt Defensie de volgende ruimtebehoeften: het uitbreiden schietbaan voor dynamisch schieten met voertuigen, het oefenen in verstedelijkt gebied, oefenterreinen met graafmogelijkheden, nieuw amfibisch oefengebied en helikopterlandingsplaatsen. De krijgsmacht zoekt een oefenterrein waar met echte munitie geschoten kan worden, gebouwen binnengaan en brandbestrijdingsoefeningen gehouden kunnen worden (Ministerie van Defensie, 2023).

2. De Kollumerwaard (gemeente Noardeast-Fryslân, provincie Friesland)

In de Kollumerwaard, gelegen in de gemeente Noardeast-Fryslân, onderzoekt Defensie de noodzaak voor een nieuw springterrein en een munitieopslag. Deze opslag is bedoeld voor de Snel Inzetbare Capaciteit, ook wel een SIC-locatie genoemd. Dit houdt in dat munitie in noodsituaties snel en efficiënt beschikbaar wordt gesteld. Deze maatregel zou bijdragen aan een korte verplaatsingsafstand en een toegenomen inzetbehoefte (Ministerie van Defensie, 2023).

3. Groningen Airport Eelde (gemeente Tynaarlo, provincie Drenthe)

In de gemeente Tynaarlo onderzoekt Defensie een ruimtebehoefte voor jachtvliegtuigen. Vanwege de internationale veiligheidsregio moet rekening worden gehouden met intensivering van vliegactiviteiten met jachtvliegtuigen in Nederland. Deze intensivering vindt plaats in een verhoogde waakzaamheid in vredestand (Ministerie van Defensie, 2023). Groningen Airport Eelde, gelegen in de gemeente Tynaarlo in de provincie Drenthe, is aangewezen als locatie-alternatief voor het opereren van jachtvliegtuigen, specifiek F-35's. Deze toestellen zullen hier opstijgen en landen.

1.6 Relevantie van dit onderzoek

1.6.1 Wetenschappelijke relevantie

Eerdere sociaalwetenschappelijke studies hebben onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften. Er is al bekend dat externe dreigingen vaak een grote impact hebben op de interne krachten en conflicten binnen een land (Everts & van Staden, 1986). Beslissingen over defensiebeleid worden niet uitsluitend bepaald door de internationale veiligheidssituatie, maar ontstaan via een afweging van uiteenlopende binnenlandse politieke en maatschappelijke belangen (Everts & van Staden, 1986). Daarbij blijkt dat de steun voor defensie significant toeneemt naarmate burgers een hogere dreigingsperceptie ervaren. Verschillende vormen

van participatie - zoals stemgedrag, publieke discussies en andere vormen van burgerbetrokkenheid - beïnvloeden de manier waarop deze percepties zich vertalen in steun voor defensie (Eichenberg et al., 2017). Lokale weerstand ontstaat wanneer bewoners, door hun sterke emotionele binding met de eigen leefomgeving, geplande ontwikkelingen zien als een bedreiging voor hun dagelijks routines (Devine-Wright, 2009). Dit verschijnsel, waarin abstracte beleidssteun omslaat in verzet tegen concrete projecten in de eigen buurt, staat bekend als het Not in My Backyard-effect (Dear, 1992). NIMBY-verzet is vaak goed georganiseerd en gericht op de vermeende negatieve milieu-, gezondheids- of veiligheidsrisico's (Wexler, 1996). Tegelijkertijd kan bij collectieve acties 'freeriding' optreden, waarin sommige inwoners passief blijven, in de verwachting dat anderen de protesten organiseren en zo de nadelige effecten voor iedereen afwenden (Olson, 1965). Het is wetenschappelijk relevant om te onderzoeken hoe participatie het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften beïnvloedt en dit in de Nederlandse context te repliceren. Door verschillende casussen in de provincie Groningen, Drenthe en Friesland te onderzoeken, kunnen nieuwe verschillen verklaard worden en patronen worden ontdekt. Met de empirische onderbouwing van deze bevindingen levert het onderzoek een bijdrage aan de sociale wetenschap.

1.6.2 Beleidsrelevantie

Door nieuwe inzichten te krijgen in de ontwikkeling van het maatschappelijk draagvlak omtrent militaire ruimtebehoeften binnen de Nederlandse context, ontstaan er ook nieuwe mogelijkheden voor een gericht en effectiever beleid. Met deze kennis worden concrete handvatten aangereikt voor het Rijk (met name het Ministerie van Defensie), beleidsambtenaren en lokale bestuurders. Zij worden zo in staat gesteld om beter om te gaan met een veranderende geopolitieke context. Tevens biedt het onderzoek waardevolle aanknopingspunten om participatie structureel te integreren in beleidsprocessen. Door transparante besluitvorming ontstaat er meer maatschappelijk draagvlak, wat het vertrouwen in de overheid versterkt.

1.6.3 Relevantie voor de politieke sociologie

Het onderzoek richt zich op de ontwikkeling van het maatschappelijk draagvlak voor militaire activiteiten in het kader van het NPRD. Vanuit een politiek perspectief is het van belang te onderzoeken hoe sociale factoren, zoals participatie, transparantie en vertrouwen in de overheid, bijdragen aan de legitimiteit en effectiviteit van het beleid. Wanneer interne veiligheidsbedreigingen zwaarder gaan wegen dan externe overwegingen, kan dit ertoe leiden dat gastlanden afspraken over militaire bases beëindigen om hun binnenlandse legitimiteit te versterken. Actieve betrokkenheid van bewoners is belangrijk om zowel het beleid te versterken als bredere problemen in de democratische besluitvorming te voorkomen (Chamon, 2019). Dit onderzoek belicht de onderliggende sociale dynamieken die het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van Defensie beïnvloeden.

1.7 Leeswijzer

Deze scriptie bestaat uit vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt de inleiding gegeven. Hoofdstuk 2 bevat de theorie, waarin verschillende theorieën en concepten uit de sociaalwetenschappelijke literatuur worden behandeld. In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksmethoden beschreven. Hoofdstuk 4 presenteert de resultaten, gevolgd door hoofdstuk 5, waarin de conclusie en discussie van dit onderzoek worden behandeld.

2. Theorie

In de theorie staat allereerst het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften centraal. Hierbij wordt gekeken in hoeverre het maatschappelijk draagvlak het besluitvormingsproces beïnvloedt en welke mechanismen voor steun ten grondslag liggen. Vervolgens wordt ingegaan in hoeverre het veranderde maatschappelijk draagvlak invloed heeft op het besluitvormingsproces.

2.1 Invloed maatschappelijk draagvlak op het besluitvormingsproces

Om de invloed van het maatschappelijk draagvlak op het besluitvormingsproces te verklaren, is gekozen voor de Public Choice Theory, omdat het een theoretisch raamwerk biedt om de belangen van alle betrokken actoren inzichtelijk te maken. Deze theorie gaat ervan uit dat alle actoren – inclusief politici, ambtenaren en belangengroepen – de kosten tegen de baten afwegen om voor zichzelf het meest gunstige resultaat te behalen. Ze zouden zich vervolgens gedragen in overeenstemming met hun eigenbelang (Buchanan & Tullock, 1965; Buchanan et al., 1981).

Burgers stemmen op plannen waarvan zij inschatten dat die hun persoonlijke voordeel het meest vergroten, en vermijden liever de persoonlijke kosten (Buchanan & Tullock, 1965). In de rationele overweging van de burger omvatten de kosten niet alleen financiële uitgaven, maar ook tijd, inspanning en verlies aan vrijheid. De baten zijn hierbij de tastbare voordelen zoals inkomensverbetering of betere publieke voorzieningen (Buchanan, 1969). Bij besluiten over militaire ruimtebehoefte maken burgers een rationele afweging tussen de voordelen van militaire activiteiten, zoals meer werkgelegenheid en een verbetering van de infrastructuur en de nadelen, zoals extra geluidsoverlast of een verlies van landbouwgrond (Kim, 2023). Hoewel de Public Choice Theory uitgaat van individuele actoren, speelt de invloed vanuit de omgeving ook een belangrijke rol. Wanneer inwoners fysiek of online zich uitspreken over bepaalde kwesties die hun aangaan, zullen andere inwoners sneller geneigd zijn die mening over te nemen (Johnston & Pattie, 2017; Zhang et al., 2021). Dit bepaalt of burgers op individueel en collectief niveau de militaire ruimtebehoeften in hun directe omgeving steunen.

Politici streven ernaar om herkozen te worden bij nieuwe verkiezingen en hun positie in het spel van besluitvorming te versterken. Politieke partijen bieden beleidsalternatieven waarop kiezers kunnen stemmen. Aan de hand van de stemmen, wordt de macht verdeeld en bepalen de gekozen partijen het beleid op basis van de programma's (Thomassen, 1999). Ze wegen daarom bij elk wetsvoorstel af in hoeverre het hun electorale steun vergroot of de coalities versterkt (Buchanan & Tullock, 1965). Besluiten met een gebrek aan draagvlak kunnen ertoe leiden dat kiezers afhaken, negatieve media-aandacht ontstaat of de coalitie onder interne druk komt te staan (Giugni, 1998). De politieke kosten dwingen politici het beleid te wijzigen of uit te stellen, waarbij zij rekening houden met de publieke opinie (Buchanan & Tullock, 1965).

De uitvoering van beleid wordt overgedragen aan ambtenaren, die verschillende coördinerende en uitvoerende taken vervullen zonder zelf politieke beslissingen te nemen. Ambtenaren beschikken over specialistische kennis en handelen vanuit de procedureregels en protocollen (Buchanan & Tollison, 1984). Bovendien moeten zij zich houden aan de wet- en regelgeving (Buchanan & Tollison, 1984). De Omgevingswet in Nederland stelt bijvoorbeeld dat overheden de belanghebbenden in elke plan- en projectfase moeten betrekken en moeten verantwoorden hoe die inbreng is verwerkt (Gierveld, 2019). Hoewel Europees recht vereist dat inspraakrechten juridisch afdwingbaar zijn, beperkt de Algemene wet bestuursrecht (Awb) de toegang tot de bestuursrechter tot belanghebbenden, waardoor alleen direct betrokkenen hun bezwaar op inspraakprocedures kunnen voorleggen aan de rechter (Tolsma, 2024). Als ambtenaren nadrukkelijk wijzen op mogelijke maatschappelijke risico's en onzekerheden, gebruiken ze dat als argument om extra budget en bevoegdheden te krijgen, waarmee zij hun eigen positie binnen de organisatie versterken (Buchanan & Tollison, 1984). Aangezien zij, in tegenstelling tot politici, niet gekozen worden door kiezers, blijven zij doorgaans langer in functie. Dit zorgt voor continuïteit in de uitvoering van beleid, maar kan ook leiden tot minder flexibiliteit (Buchanan et al., 1981). Er wordt verondersteld dat dit niet wordt geproblematiseerd en dat bestaande procedures deze signalen kunnen opvangen. Dit kan echter juist leiden tot het onderbelichten van onverwachte risico's.

Protesten, petitie en andere vormen van collectieve actie trekken via media de publieke aandacht en vormen zodoende een drukmiddel op beleidsmakers, zoals politici en beleidsambtenaren (Baum & Potter, 2008). Dit geldt vooral wanneer collectieve acties luid en zichtbaar zijn, en duidelijke eisen stellen die het maatschappelijke conflict symboliseren en daarmee politieke druk opbouwen (Melucci, 1980). Als het publieke debat vooral uit protest bestaat, kunnen beleidsmakers plannen wijzigen of afzwakken. Als beleidsmakers de weerstand negeren, kan dit leiden tot een groot verlies van vertrouwen onder de bevolking richting de overheid (Rucht, 2023). Ook kan het de reputatie van politici beschadigen en leiden tot interne meningsverschillen binnen de coalitie (Giugni, 1998). De overheid is daarom gedwongen om het beleid te herzien en aan te passen, zodat zij de legitimiteit en het vertrouwen van de burgers kunnen behouden (Rucht, 2023), en de politieke kosten kunnen vermijden. Deze vorm van burgerparticipatie betreft de directe betrokkenheid van inwoners bij overheidsbesluitvorming en dienstverlening, bijvoorbeeld via buurtgesprekken en interactie op sociale media (Holum, 2023).

Op basis van interviews en documentenanalyse wordt onderzocht in hoeverre deze processen in de drie casussen samenvallen en waar eventuele contextuele verschillen zich voordoen.

2.2 Invloed besluitvormingsproces en participatie op het maatschappelijk draagvlak

Om de invloed van het besluitvormingsproces en participatie op het maatschappelijk draagvlak te verklaren, is gekozen voor de Theory of Procedural Justice, die aantoont hoe waargenomen

procedurele rechtvaardigheid de acceptatie van beslissingen en gezag beïnvloedt. In de Theory of Procedural Justice wordt gesteld dat mensen beslissingen en gezag vooral accepteren als zij de onderliggende procedures als rechtvaardig ervaren (Tyler & Lind, 2001). Volgens de theorie hangt procedurele rechtvaardigheid af van vier onderling samenhangende aspecten van het besluitvormingsproces: respect, betrokkenheid, neutraliteit en vertrouwen (Tyler & Lind, 2001).

Het eerste aspect 'respect', betreft de manier waarop autoriteiten burgers behandelen en hen als volwaardige gesprekspartners erkennen, ongeacht de persoonlijke status of identiteit van deze persoon. Dit betekent dat autoriteiten ook actief luisteren naar de zorgen en rechten van alle betrokkenen en laten zien hoe de input wordt meegewogen in besluitvorming (Tyler & Lind, 2001). Het is hierbij belangrijk dat de autoriteiten de zorgen van de burgers serieus nemen en dit op een empathische manier communiceren met hen (Tyler & Lind, 2001).

Het tweede aspect is de betrokkenheid. In de bestuurskundige literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van bewonersbetrokkenheid, zoals inspraak en deliberatie (Tadema et al., 2024). Deze wijze van burgerparticipatie wordt in de praktijk vooral van bovenaf aangestuurd. Eerder onderzoek toont aan dat procedures, mits ze ruimte bieden voor participatie, de percepties van procedurele rechtvaardigheid verhogen. In een onderzoek van Tyler & Lind (2001) bleek dat burgers die actief werden betrokken bij besluitvormingsprocessen niet alleen de interpersoonlijke behandeling door ambtelijke of politieke actoren positiever beoordelen, maar ook het uiteindelijke besluit als legitiemer ervaren. In een onderzoek van Kim & Boas (2019) werd ook benadrukt dat wanneer informatie transparant wordt gedeeld, mensen de impact op het dagelijks leven beter kunnen laten landen. Mensen begrijpen door het delen van extra informatie beter waarom bepaalde maatregelen noodzakelijk zijn (Kim & Boas, 2019).

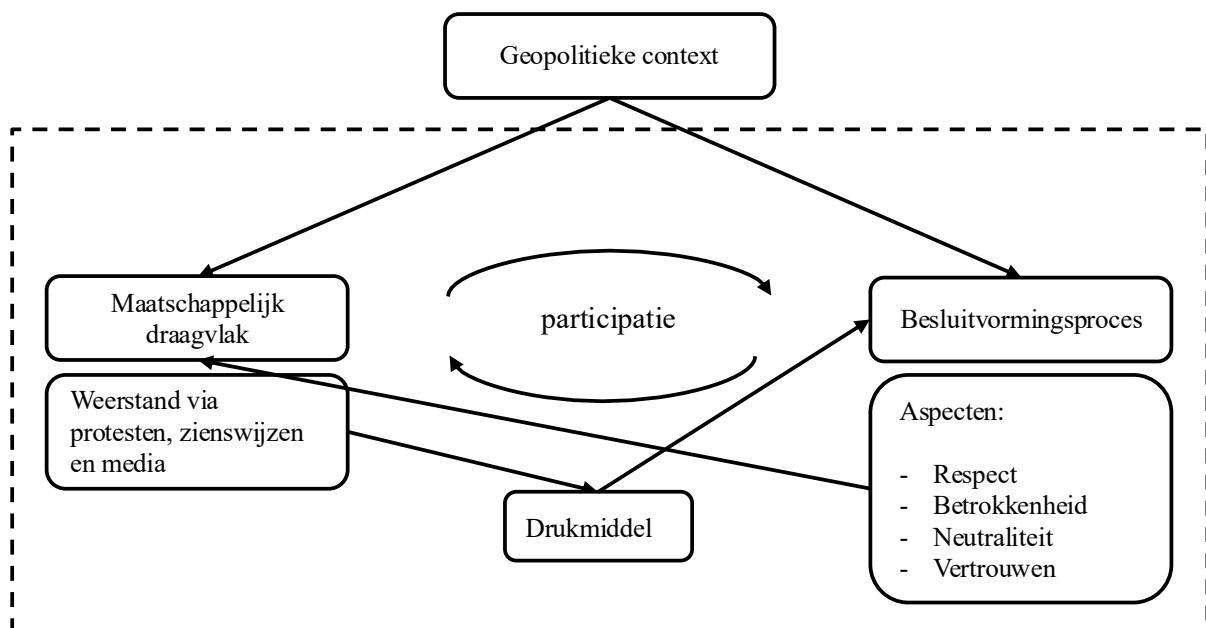
Het derde aspect is neutraliteit. Neutrale besluitvorming houdt in dat regels consequent worden toegepast en op basis van objectieve informatie, wat versterkt wordt wanneer burgers zelf bewijs mogen aanvoeren en hun situatie mogen toelichten (Tyler & Lind, 2001). Wanneer autoriteiten onbevooroordeeld beslissingen nemen, beschouwen burgers die autoriteiten als legitiem (Tyler & Lind, 2001). Hierbij is het ook belangrijk dat de stappen in het besluitvormingsproces transparant zijn, zodat burgers de achterliggende overwegingen kunnen toetsen (Tyler & Lind, 2001).

Het vierde en laatste aspect van de procedurele rechtvaardigheid is vertrouwen. Mensen zijn eerder bereid zich neer te leggen bij beslissingen als ze vertrouwen hebben in de motieven achter die besluiten (Tyler & Lind, 2001). Burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat besluiten worden genomen op grond van objectieve criteria, zonder vooringenomenheid of belangenverstrengeling (Tyler & Lind, 2001). Echter, zodra de informatie die de overheid geeft als onbetrouwbaar wordt ervaren, zal het vertrouwen van de mensen afnemen en zullen zij deze informatie niet gebruiken (Schneider et al., 2022).

De perceptie van de rechtvaardigheid van procedures hangt sterk af van de omstandigheden waarin mensen leven. Volgens Kósmider (2024) is in situaties van verhoogde veiligheidsdreiging de

effectiviteit van defensie en beschermingsmaatregelen in sterke mate afhankelijk van de sociale capaciteit van de samenleving. Hierbij speelt participatie een belangrijke rol. Wanneer informatie in crisissituaties onzeker en onvolledig is, moet daar transparant over worden gecommuniceerd om te voorkomen dat feiten later moeten worden bijgesteld (Van der Bles et al., 2020). Bij een gebrek aan informatie denken mensen soms in doemscenario's of geloven ze slecht onderbouwde geruchten (Kessler & Daase, 2008). Dit kan een gevoel van onrust en angst geven. Vooral als mensen denken risico te lopen om zelf doelwit te worden van terroristische of militaire aanvallen (Kessler & Daase, 2008; Macleish, 2010). Een gebrek aan participatie en heldere informatie vermindert de steun van burgers voor militaire faciliteiten in hun directe omgeving.

Eenzijds kan worden verwacht dat de snel veranderde geopolitieke context de bestaande onzekerheid verder vergroten, waardoor een grotere mate van transparantie en actieve burgerbetrokkenheid noodzakelijk wordt. Tegelijkertijd kan de dringende noodzaak van veiligheid ertoe leiden dat burgers hun steun aan het beleid geven, zonder actief betrokken te zijn bij het besluitvormingsproces.

Figuur 2: Schematische weergave van het conceptueel model

3. Methoden

Dit hoofdstuk beschrijft de methoden die worden ingezet in dit onderzoek. Allereerst wordt de keuze voor kwalitatief onderzoek onderbouwd, waarna de opzet van het onderzoek stap voor stap wordt toegelicht. Vervolgens wordt de wijze van dataverzameling besproken en de toepassing van thematische analyse bij de data-analyse. Het hoofdstuk sluit af met een beschouwing van de ethische overwegingen die tijdens het onderzoeksproces in acht zijn genomen.

3.1 Onderzoeksopzet

In dit kwalitatieve onderzoek vormt triangulatie de kern, waarbij drie pijlers samenkomen: 1) semigestructureerde interviews, 2) verschillende stakeholders en 3) verschillende documenten. Hierbij worden de semigestructureerde interviews als leidende methode gezien. Deze methode geeft inzicht in de verschillende ervaringen, motivaties en percepties van mensen (Hennink et al, 2020). De systematische analyse van beleidsdocumenten, krantenartikelen en andere relevante publicaties geeft vooral de context weer. Daarbij kunnen ze helpen om feitelijke, objectieve gegevens te leveren, waardoor feiten kunnen worden gecheckt (Hennink et al., 2022). Door de combinatie van semigestructureerde interviews en documentenstudie versterkt dit de betrouwbaarheid van het onderzoek en helpt het de reconstructie van het onderzochte fenomeen te waarborgen.

3.1.1 Werving en selectie van participanten

Van tevoren zijn verschillende typen stakeholders onderscheiden op basis van hun achtergrondkenmerken (ambt of functie). Deze stakeholderanalyse heb ik uitgevoerd door via mijn interne contacten binnen de provincie Groningen doelbewust geschikte participanten te benaderen. Dankzij deze aanpak kan ik gericht gedetailleerde informatie verzamelen en de opvattingen van verschillende stakeholders systematisch onderzoeken (Hennink et al., 2020).

3.2 Dataverzameling

3.2.1 Totstandkoming interviews

Aan de hand van de literatuur en het conceptueel model zijn voorafgaand aan de interviews drie verschillende interviewschema's opgesteld; één voor het Ministerie van Defensie, één voor de gemeente- en provincieambtenaren én lokale bestuurders en één voor de belangenvertegenwoordigers. Deze interviewschema's zijn te vinden in bijlage III. Het interviewschema is semigestructureerd, omdat deze opzet voldoende flexibiliteit biedt om extra door te vragen of verduidelijking te verkrijgen (Hennink et al., 2020). Er is eerst een pilot interview uitgevoerd om te controleren of de interviewvragen juist waren geformuleerd en of de vijf thema's de benodigde aspecten voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag dekken. Na het pilot interview zijn enkele vragen aangepast

voor de daadwerkelijke interviewschema's. De interviewschema's zijn tot stand gekomen met feedback en goedkeuring van de interne begeleider.

Het interviewschema begint met een korte introductie. Hierin vertelt de onderzoeker wat het hoofdonderwerp is, wat het doel van het onderzoek is en hoe lang het interview ongeveer zal duren. Deze introductie is bedoeld om de participant welkom te heten en duidelijkheid te verschaffen, zodat hij of zij weet wat er te verwachten valt. Vervolgens worden enkele introductievragen gesteld. Deze dienen twee doelen: ten eerste om het geheugen van de participant op te frissen en alvast 'op te warmen', en ten tweede om als onderzoeker te controleren of de participant voldoende betrokken is om de volgende vragen goed te kunnen beantwoorden. Bij het stellen van de vragen wordt er gebruik gemaakt van 'topical probes', voor korte aanwijzingen of om eventueel door te vragen (Hennink et al., 2020). De kernvragen zijn verdeeld over vijf thema's: participatie, reactie van inwoners, motieven en bezwaren, geopolitieke ontwikkelingen en het ontwerp van het NPRD. Omdat de structuur van deze thema's al logisch was opgebouwd, is deze opbouw ook gevolgd in het interviewschema. Aan het eind volgen afsluitingsvragen, waarin gevraagd wordt aan de participant of alle informatie aan bod is gekomen, of de participant nog opmerkingen of vragen en hoe die het interview heeft ervaren. Tot slot werd het interview afgesloten door de participant te bedanken voor de tijd en het delen van de ervaringen, en werden de voorwaarden nog kort toegelicht. Hierbij wordt vermeld dat de participant tot 15 juni 2025 contact kan opnemen voor vragen of om de deelname aan het onderzoek te beëindigen.

In totaal zijn er 12 interviews afgenomen. De interviews varieerden van 16 minuten tot 48 minuten. Voor dit onderzoek heb ik gekozen voor semigestructureerde interviews, waarbij voor elke deelnemer een aantal vaste vragen was opgesteld. Door alle deelnemers dezelfde vragen te stellen, kon ik hun antwoorden onderling vergelijken. Ook de introductievragen waren zeer geschikt om de participant even op te warmen. Daarnaast waren sommige interviewvragen bedoeld om het geheugen van de deelnemers op te frissen, zodat zij de vervolgvragen beter konden beantwoorden (Hennink et al., 2020). Op een gegeven moment was er een herhaling aan informatie, doordat op een aantal vragen ongeveer dezelfde antwoorden werden gegeven. Hierbij constateerde ik als onderzoeker dat er sprake was van saturatie (Hennink et al., 2022). Daarom is na het twaalfde interview gestopt met interviewen.

3.2.2 Data-verzameling documentenstudie

De dataverzameling voor de documentstudie heeft grotendeels plaatsgevonden tijdens mijn stage bij de provincie Groningen. De documenten zijn verdeeld in twee verschillende categorieën: officiële bronnen en publieke berichtgeving. Deze documenten zijn volledig openbaar en zijn geselecteerd op basis van de deelthema's, aan de hand van de hoofd- en deelvragen. Vervolgens is systematisch gezocht naar relevante documenten, zoals krantenartikelen, beleidsdocumenten en andere relevante publicaties om een representatieve en relevante steekproef van bronnen te samenstellen (Hennink et

al., 2020). Dit is gedaan door verschillende zoektermen, trefwoorden en selectiecriteria te gebruiken. Alle documenten die geanalyseerd en gecodeerd zijn, zijn te vinden in bijlage I.

Tabel 1: Documenttypen

<i>Soort document</i>	<i>Officiële bronnen</i>	<i>Publieke berichtgeving</i>
<i>Beleidsdocumenten</i>	x	
<i>Kamerbrieven</i>	x	
<i>Nota's</i>	x	
<i>Wetvoorstellen</i>	x	
<i>Nieuwsartikelen</i>		x

Officiële bronnen

Onder officiële bronnen vallen documenten die direct afkomstig zijn van de overheid en beleidsmakers. Dit omvat beleidsdocumenten, Kamerbrieven en nota's. Beleidsdocumenten zijn formele stukken waarin het beleid, van onder andere het Ministerie van Defensie, uiteengezet wordt. Kamerbrieven zijn brieven van bewindspersonen aan de Tweede of Eerste Kamer, waarin zij informatie verstrekken over beleid, wetgeving of actuele kwesties (Eerste Kamer der Staten Generaal, z.d.). Nota's zijn interne documenten die de overwegingen, alternatieven, relevante feiten en risico's bevatten die ten grondslag liggen aan beleidsbeslissingen. Per 1 juli 2021 worden beslisnota's, die beleidsadviezen aan bewindspersonen bevatten, actief openbaar gemaakt. Dit draagt bij aan een transparanter besluitvormingsproces (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2022). Afgezien van alle nota's bestaan er nog steeds documenten, zoals notulen, die intern blijven en niet openbaar worden gemaakt.

Publieke berichtgeving

De publieke berichtgeving verwijst naar informatie die via de media wordt verspreid en gericht is op het informeren van het algemene publiek. Dit omvat nieuwsartikelen, opiniestukken en andere journalistieke bijdragen. Deze bieden inzicht in welke ontwikkelingen er rondom Defensie heeft plaatsgevonden en hoe er over de militaire ruimtebehoeften gesproken wordt. Door publieke berichtgeving te analyseren, kunnen feiten worden gecontroleerd, maar kan ook worden onderzocht hoe media bijdragen aan het vormen van opinies (Hennink et al., 2020).

3.3 Data-analyse

3.3.1 Verwerking van de data

De transcripten zijn gecodeerd op basis van thematische analyse. Aan de hand van de literatuurstudie is een deductief codeboek gemaakt. Er zijn in totaal 12 interviews afgenomen met verschillende stakeholders. De transcripten zijn aan de hand van het thematisch codeboek (zie bijlage IV) gecodeerd. In dit coderingsproces is voorafgaand aan het interviewen een deductieve strategie toegepast. Inductieve strategieën beginnen met het lezen van data. Mogelijke categorieën zijn, met gebruik van andere bronnen, eerst als voorlopige codes aan een lijst toegevoegd (Hennink et al., 2020). Er is gekeken naar de verschillen en de overeenkomsten tussen de transcripten. Vervolgens zijn nieuwe woorden of zinsdelen toegevoegd aan het inductief codeboek. Dit heeft geleid tot meer conceptuele codes die belangrijk zijn geweest voor het bouwen van een verklarende theorie (Hennink et al., 2020). De methoden van documentenstudie zijn geïntegreerd door een systematische thematische analyse op relevante documenten te hebben toegepast (Hennink et al., 2020).

3.3.2 Methode van data-analyse

Voor de data-analyse is een thematische analyse toegepast. Hierbij zijn terugkerende thema's en patronen systematisch geïdentificeerd en geanalyseerd (Hennink et al., 2020). Deze methode is zowel op de verzamelde interviewdata als op de gegevens uit de documentenstudie toegepast. Voor het coderen is gebruik gemaakt van het programma ATLAS.ti. Allereerst is begonnen met het coderen aan de hand van de deductieve codes. De deductieve codes zijn gebaseerd op concepten die uit de literatuur zijn voortgekomen (Hennink et al., 2020). Het deductieve codeboek is vervolgens aangevuld met inductieve codes, dit zijn concepten die nog niet zijn geïdentificeerd en pas later zijn toegevoegd (Hennink et al., 2020). Door het coderen zijn de contextuele condities rondom het maatschappelijk draagvlak verhelderd en zijn de bevindingen getrianguleerd met de inzichten uit de interviews om de overeenkomsten en verschillen te analyseren. Door deze gecombineerde benadering is relatief snel saturatie bereikt. Dit wil zeggen dat er geen nieuwe data of inzichten zijn opgeleverd (Hennink, et al., 2022). Zodra verschillende participanten, documenten en percepties uit zowel de documentenanalyse als de interviews elkaar zijn gaan overlappen, is gesteld dat de belangrijkste thema's en concepten volledig in kaart zijn gebracht en dat verdere dataverzameling weinig extra waarde heeft toegevoegd.

3.4 Wetenschappelijke nauwkeurigheid

In dit onderzoek is de kwaliteit van kwalitatief onderzoek gewaarborgd door de resultaten te toetsen aan de vier aspecten van wetenschappelijke nauwkeurigheid, ook wel aangeduid als ‘trustworthiness’ (Shenton, 2004; Lincoln & Guba, 1986).

Ten eerste is de geloofwaardigheid bereikt door triangulatie van data. In het onderzoek worden semigestructureerde interviews gecombineerd met een documentenstudie om verschillende invalshoeken te integreren en potentiële vertekeningen te identificeren (Lincoln & Guba, 1986). Daarnaast zorgde langdurige betrokkenheid en intensief contact met mensen in het veld, tijdens de onderzoekstage van vier maanden, voor diepgaand begrip en het opsporen van onderzoeksbias (Shenton, 2004).

De overdraagbaarheid van de bevindingen, ofwel de externe validiteit, is versterkt door een gedetailleerde beschrijving van de contextuele condities, zodat de lezers van dit onderzoek kunnen beoordelen in hoeverre de uitkomsten ook in andere contexten van toepassing zijn (Shenton, 2004). De casusselectie richtte zich bewust op variatie in zowel geografische ligging als het type militaire activiteiten, waardoor causale patronen duidelijker werden en de generaliseerbaarheid naar andere contexten toenam.

De betrouwbaarheid van het onderzoeksproces kwam tot uiting in de transparantie van de operationele details (Shenton, 2004). Alle stappen van de dataverzameling en data-analyse zijn systematisch vastgelegd, waaronder ook de opzet van het interviewschema, het coderingsschema en de documenten voor de documentenstudie. Ook zijn de keuzes tijdens het onderzoek bijgehouden tijdens het onderzoeksproces, waardoor de werkwijze van de onderzoeker transparant is en door lezers te volgen is (Shenton, 2004).

Hoewel subjectiviteit in zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek kan meespelen, is deze bij kwalitatieve methoden vaak nadrukkelijker aanwezig, omdat zowel de opzet van de vragenlijst als de interpretatie van de resultaten onvermijdelijk subjectief zijn (Shenton, 2004). Om de bevestigbaarheid van het onderzoek waarborgen is er daarom een zorgvuldig onderzoeksopzet ontworpen, waarin de triangulatie van verschillende onderzoeksmethoden de kern van het onderzoek is. Dit is bedoeld om de invloed van subjectiviteit te verminderen (Shenton, 2004).

3.5 Ethiek

Om de ethische regels in dit onderzoek te waarborgen, is vastgehouden aan de kernprincipes van het ethisch onderzoek doen, dit zijn: respect voor personen, weldoen en gerechtigheid (Hennink et al., 2020). Weldoen verwijst naar het streven naar maximale voordelen en minimale schade voor de participanten en gerechtigheid verwijst naar een eerlijke verdeling van lasten en baten onder alle participanten (Hennink et al., 2020). Deze kernprincipes worden in deze paragraaf behandeld om inzicht te geven in de ethiek van het onderzoek.

3.5.1 Ethische overwegingen

Voordat een onderzoek mag worden uitgevoerd of gepubliceerd moet het zijn goedgekeurd door een ethische commissie (Hennink et al., 2020), voor dit onderzoek is dat de Ethische Commissie Sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Om aan de ethische richtlijnen te voldoen is tijdens het onderzoeksopzet al rekening gehouden. In eerste instantie was het plan om data te verzamelen, via een enquête, onder de lokale bevolking. Het onderwerp bleek te gevoelig, omdat het gemoederen onder inwoners zou losmaken en niet voldeed aan de ethische randvoorwaarden. Daarom is gekozen voor dataverzameling via semigestructureerde interviews en documentenstudie. Op deze manier werd toch een goed beeld verkregen van het maatschappelijk draagvlak en de algehele context. De geïnterviewde participanten zijn verschillende stakeholders, zoals ambtenaren van verschillende overheden en belangenvertegenwoordigers, die over professionele autonomie beschikken en zelf kunnen bepalen welke vragen zij wel of niet beantwoorden. Bovendien worden in de interviews geen gevoelige thema's besproken. Er heeft een overleg plaatsgevonden, naar aanleiding van de scriptie-opzet met de Ethische Commissie van Sociologie. Na een aantal vragen zijn zij uiteindelijk akkoord gegaan met de uitvoering van dit onderzoek.

3.5.2 Toestemming vragen

De participanten zijn met respect behandeld en hebben vrijwillig en met adequate informatie aan het onderzoek deelgenomen (Hennink et al., 2020). Tijdens dit onderzoek was integriteit en respect voor de participant erg van belang. In kwalitatief onderzoek doen is het belangrijk dat de participant zich goed voelt bij deelname aan een onderzoek (Hennink, et al., 2020). Dit is belangrijk zodat de participant zich vrij voelt om zijn of haar verhaal te doen. Ook kunnen onverwachte situaties worden voorkomen waarin de participant zich niet op zijn gemak voelt. Om een vertrouwde situatie te waarborgen, is het belangrijk dat de participanten met respect en beleefdheid worden behandeld en goed van tevoren worden geïnformeerd (Hennink, et al., 2020). Voorafgaand aan de interviews hebben de participanten een toestemmingsverklaring ondertekend, met hierin de voorwaarden en rechten van de participanten. Dit omvat bijvoorbeeld het kunnen onderbreken van het interview of een vraag kunnen overslaan, zonder negatieve gevolgen. De deelname aan dit onderzoek is dus op vrijwillige basis van de participanten en door het ondertekenen geven de participanten schriftelijke toestemming voor het gebruik van de gegevens. Daarnaast draagt het ook bij aan het tonen van respect aan de grenzen en privacy van de participant. Verder is in de introductie van het interview benoemd dat de uitkomsten van het interview worden gebruikt om de bredere maatschappelijke en beleidsmatige context van het onderzoek te begrijpen en te analyseren. Dit tezamen leidt ertoe dat de interviewer voldoende transparant is geweest over het doel van het onderzoek, de risico's en de verwachte voordelen.

3.5.3 Integriteit van het onderzoek

Er is gestreefd naar het maximaliseren van de voordelen voor de participanten en het minimaliseren van nadelen, zoals risico's op het gebied van privacy. Daarbij is het van belang dat de onderzoeker zorgvuldig afweegt welke baten en risico's het onderzoek met zich meebrengt (Hennink et al., 2020). Om aandacht te besteden aan het vermijden van risico's is ervoor gekozen om gevoelige informatie weg te laten, pseudoniemen te gebruiken en gegevens die gerelateerd zijn aan de identificatie van de participant te anonimiseren. Hierdoor is de informatie niet direct te herleiden naar één specifiek persoon en kan anonimiteit zo goed als mogelijk gewaarborgd blijven. Het draagt daarnaast bij aan het gevoel van vertrouwen van de participanten, met als doel dat zij meer ruimte voelen om over bepaalde gevoeligheden te praten (Hennink et al., 2020). Ten tweede moet de onderzoeker ervoor zorgen dat onderzoeksprocedures op een eerlijke manier worden uitgevoerd. Participanten mogen dus bijvoorbeeld niet worden uitgebuit of, omgekeerd, worden omgekocht. Dit houdt in dat voor de participant de voordelen en lasten in balans moeten zijn (Hennink, et al., 2020). Voor de participanten aan dit onderzoek waren geen grote voordelen om aan dit onderzoek mee te doen. Het enige voordeel wat ze zouden kunnen hebben hieraan is dat ze door middel van het interview inzicht krijgen in hun eigen motivatie voor de steun voor militaire ruimtebehoeften in de directe omgeving. Dus dat het interview verhelderend kan werken voor de participant. De nadelen waren enkel dat ze tijd en moeite moeten steken om mee te werken aan het interview.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd. De data is afkomstig uit interviews en de documentenstudie. De centrale onderzoeksvraag is: *Hoe ontwikkelt het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten in de totstandkoming van het ontwerp NPRD? Hoe beïnvloedt participatie dit proces? Hoe speelt de geopolitieke context een rol?*

Het hoofdstuk begint met een beschrijving van de achtergrondinformatie van de participanten. Vervolgens worden de resultaten besproken aan de hand van drie deelonderwerpen: 1) plan, 2) maatschappelijk draagvlak en 3) aanpassing. Binnen elk van deze deelonderwerpen komen verschillende thema's aan bod die tijdens de analyse naar voren zijn gekomen. Deze thema's zijn gecodeerd. De gebruikte codes en hun betekenis zijn opgenomen in de codeboeken, voor zowel de interviews als de documentenstudie, dat te vinden is in bijlage IV en V.

Tabel 2: Achtergrondinformatie participanten

Interview	Participant	Specificatie
<i>Ministerie van Defensie</i>		
1	1	Affiniteit met beleid, specifiek vanuit de regio Noord-Nederland
2	2	Affiniteit met strategie, besluitvorming en omgevingsmanagement
<i>Lokale bestuurders</i>		
3	3	Lokale bestuurder van de provincie Groningen
<i>Provincieambtenaren</i>		
4	4	Provincieambtenaar van de provincie Groningen
5	5	Provincieambtenaar van de provincie Friesland
6	6	Provincieambtenaar van de provincie Drenthe
<i>Gemeenteambtenaren</i>		
7	7	Gemeenteambtenaar van het Hogeland
8	8	Gemeenteambtenaar van Noardeast-Fryslân
9	9	Gemeenteambtenaar van Tynaarlo
<i>Belangenvertegenwoordigers</i>		
10	10	Belangenvertegenwoordiger vanuit gemeente het Hogeland
11	11	Belangenvertegenwoordiger 'Verknal de Kollumerwaard niet'
12	12	Belangenvertegenwoordiger Actiecomité F'35 NEE!

4.1 Beschrijving van de participanten

In totaal zijn twaalf participanten geïnterviewd (zie tabel 2). De participanten waren op verschillende manieren betrokken bij dit proces. De eerste twee gesprekken vonden plaats met ambtenaren van het Ministerie van Defensie (interviews 1 en 2). Vervolgens is een lokale bestuurder van de Provincie Groningen geïnterviewd (interviews 3). Daarna kwamen drie provincieambtenaren aan het woord, van de provincie Groningen, Friesland en Drenthe (interviews 4, 5 en 6). Drie ambtenaren van de gemeente het Hogeland, Noardeast Fryslân en Tynaarlo deelden hun ervaringen in interviews 7, 8 en 9. De ambtenaren van zowel de provincies als gemeenten waren vanuit hun functie betrokken bij het proces. Tot slot zijn in interviews 10, 11 en 12 drie belangenvertegenwoordigers geïnterviewd. De belangenvertegenwoordigers waren met name betrokken, omdat vlak in hun omgeving ruimtebehoefte voor militaire activiteiten worden onderzocht. Door de participanten te hebben opgedeeld in verschillende achtergronden, kan breed worden gekeken naar de ervaringen en percepties omtrent het onderwerp. Hierbij kan worden gekeken hoe verschillende ervaringen zich tot elkaar verhouden.

4.2 Plan

In dit thema wordt beschreven hoe Defensie zowel het plan voor het bepalen van een geschikte locatie als het participatieproces heeft vormgegeven. Binnen dit thema zijn verschillende codes gemaakt die gerelateerd zijn aan het besluitvormingsproces door Defensie en de participatie. De participanten deelden uiteenlopende ervaringen over de manier waarop Defensie de participatie heeft ingevuld.

4.2.1 Trechteringsproces

In het Ontwerp NPRD (D12) wordt het trechteringsproces in twee stappen uitgewerkt: zeef 1 en zeef 2. In zeef 1 vindt een voorlopige selectie plaats van locatie-alternatieven met een bovenregionale afweging. Op basis van het onderzoek uit het planMER, door Antea Group, worden de locatie-alternatieven ingedeeld in ‘verdere te onderzoeken locaties-alternatieven’ en ‘niet verder te onderzoeken locaties-alternatieven’. In deze fase worden ook de effecten op de leefbaarheid onderzocht.

In de interviews kwam naar voren dat Defensie zelf actief contact heeft gezocht met de regio, voornamelijk via de provinciale overheden, maar ook rechtstreeks met de betrokken lokale overheden. Er hebben meerdere bestuurlijke overleggen plaatsgevonden waarin gemeenten en provincies hun belangen konden inbrengen. Zowel gemeentelijke als provinciale ambtenaren en bestuurders kregen de gelegenheid om de zorgen van inwoners over te brengen. Zij hebben ervaren dat hier naar geluisterd is door Defensie. Omdat bewoners hun bezwaren vooral bij de gemeenten neerlegden, stonden lokale bestuurders nauwer in contact met de inwoners en waren zij beter op de hoogte van de onderliggende vragen en zorgen. Zo beschrijft participant 5:

“De kennis die lokale bestuurders hebben, heeft in ieder geval meegewogen in de aanvraag naar het bureau dat het MER heeft uitgevoerd. We hebben gezien dat ook de vragen die ik via, of laat ik zeggen, die ik van een bewonersgroep heb gekregen die is gewoon integraal meegegaan naar de MER-aanvraag.” – P5

Naast deze bestuurlijke overleggen heeft Defensie zelf ook een aantal informatiebijeenkomsten voor bewoners georganiseerd, met name in de plekken waar potentieel de leefomgeving zou worden aangetast. Tijdens zeef 2 wordt vervolgens getrechterd naar een aantal voorlopige voorkeurslocaties. Hierbij staat onder andere het maatschappelijk draagvlak centraal, waarin wordt onderzocht hoe de omgeving reageert en of er voldoende steun is voor de voorgenomen invulling. In deze fase speelt het proces van zienswijzen een belangrijke rol. Door zowel op basis van feiten als op basis van weging naar alle ingediende zienswijzen te kijken, kunnen er indien nodig nog aanpassingen worden gedaan in de ontwerpbeleidsvisie. Op basis van de uitkomsten van deze zienswijzen, aangevuld met de opbrengsten van de participatie, besluit het kabinet uiteindelijk welke locaties daadwerkelijk worden aangewezen om in de ruimtebehoefte van Defensie te voorzien (D10).

4.2.2 Participatieplan PlanMER en NPRD

Het Participatieplan (D10) heeft betrekking op het proces rond de NPRD. Voor het faciliteren van de participatie wordt er door Defensie een onderscheid gemaakt tussen de volgende doelgroepen: inwoners, maatschappelijke organisaties en belangengroepen, bedrijven en (mede-)overheden. In D3 blijkt dat ten behoeve van het draagvlak het voor Defensie belangrijk is dat iedereen de gelegenheid krijgt om formeel te kunnen reageren op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau. Daarmee zouden zij volgens Defensie een bijdrage kunnen leveren die meegewogen kan worden in het bepalen van voorkeurslocaties door een nieuw kabinet.

In D10 kwam naar voren dat Defensie in drie fasen de participatie heeft georganiseerd. In de eerste fase heeft de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) acht weken ter inzage gelegen, waarin iedereen een zienswijze kon indienen. Mensen mogen hun mening geven en vragen stellen, waarna de overheid hun feedback meeneemt in het besluit. Dit gold voor alle doelgroepen. Consulteren houdt in dat deelnemers wel mogen meedenken, maar niet meebeslissen. In de tweede fase hebben er informele regiosessies plaatsgevonden in elke provincie, waarin Defensie de bovenregionale ruimtebehoeften en locatiealternatieven presenteert. Alle doelgroepen hebben de gelegenheid gekregen om knelpunten of aanvullingen aan te dragen. In collegiale overleggen met medeoverheden is er ad hoc samengewerkt, waarin medeoverheden mochten meedenken om ontbrekende zaken te signaleren en koppelkansen te verkennen. In de derde fase heeft het ontwerp van de nationale beleidsvisie NPRD en het concept planMER zes weken ter inzage gelegen, waarna dezelfde groepen opnieuw formeel konden reageren

en na verwerking van de reacties volgt de definitieve vaststelling. Het participatieniveau voor deze laatste fase was consulteren (advies vragen) en gold wederom voor alle doelgroepen.

Tijdens de interviews hebben sommige participanten, met name ambtenaren van lokale overheden, twijfels over de openbaarheid van het participatieproces geuit en stelden ze de vraag of volledige openheid in dit proces wenselijk is. Participant 7 formuleert dit als volgt:

“Maar even los van alle juridische procedures zou je zeggen van, misschien moet je niet altijd en direct overal mee naar buiten. En daar bedoel ik niet mee dat je alles achter gesloten deuren moet doen... ...Nou, dan zitten die mensen heel lang in onzekerheid.” – P7

Dit voorstel richt zich vooral op de timing van de participatie door Defensie, aangezien te vroeg naar buiten treden bewoners langer in onzekerheid houdt volgens deze participant.

4.2.3 Ervaringen met de wijze waarop Defensie participatie faciliteert

Tijdens de interviews gaven meerdere inwoners aan dat Defensie de participatie onvoldoende faciliteerde, mede door een gebrek aan informatie vanuit over de plannen en de consequenties hiervan. Dit kwam mede doordat inwoners zelf op de website van Defensie moesten zoeken waar de militaire activiteiten zouden plaatsvinden en onderzocht zouden worden. Volgens participanten speelde de media vaak een belangrijke rol in de informatievoorziening. Participanten vertelden dat inwoners vrij laat werden benaderd voor de informatieavonden vanuit Defensie. Zij hebben deze bijeenkomsten als een eenrichtingverkeer ervaren. Zo omschrijft participant 12:

“Je kon als bezoeker, je kon natuurlijk vragen stellen. Uh. Ja, ik snap wel dat die mensen van Defensie ook niet veel keuze hebben. Het moet, het was, ja, ik denk het is misschien allemaal een beetje voor de Bühne. Want we gaan het toch doen” – P12

Dit geeft aan dat inwoners het idee hebben dat het besluit al is genomen, nog voordat Defensie het participatieproces heeft gestart.

4.3 Maatschappelijk draagvlak

Onder het thema ‘Maatschappelijk draagvlak’ vallen de uiteenlopende reacties van inwoners zodra bekend werd dat hun gemeente in beeld is als mogelijke locatie voor de uitbreiding van militaire activiteiten. Binnen dit thema zijn verschillende codes gemaakt die gerelateerd zijn aan het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften. De participanten beschreven uiteenlopende ervaringen, wat verklaard kan worden door hun uiteenlopende achtergronden en persoonlijke omstandigheden.

Deel A: Motieven en bezwaren

4.3.1 Motieven voor steun

In de interviews werden verschillende motieven voor steun aan militaire ruimtebehoeften genoemd, voortkomend uit de uiteenlopende belangen van omwonenden. Sommigen geven aan dat de uitbreiding of realisatie van militaire activiteiten mogelijk extra werkgelegenheid voor de lokale gemeenschap biedt, ook in de vorm van stage- en leermogelijkheden. Door de extra werkgelegenheid zou de lokale economie worden gestimuleerd. Ook zien anderen verbeteringen aan de infrastructuur als een kans voor de regio. Daarnaast bestaan er wettelijke regelingen over compensatie. Zo krijgen inwoners een vergoeding van de woning als die gesloopt zou moeten worden en wordt er een nieuwe woning aangeboden. Deze kansen kunnen deels gezien worden als compensatie aan de gemeenschap in ruil voor de uitbreiding of realisatie van militaire ruimtebehoeften. Anderzijds worden deze kansen voor de lokale gemeenschap en regio door sommige participanten genuanceerd. Het is volgens sommige participanten niet duidelijk in hoeverre de militaire ruimtebehoeften lokale werkgelegenheid meebrengt of dat Defensie al zelf personeel in dienst heeft daarvoor. Ook over de woningcompensatie wordt onder inwoners verschillend gedacht. Zo beschrijft participant 6:

“Mooi dat je 120% van je waarde van je woning krijgt, maar je kan niet wonen op de plek waar je wilt wonen.” – P6

4.3.2 Bezwaren; impact fysieke leefomgeving

In de interviews is gebleken dat de impact op de fysieke leefomgeving een grote weerstand oproept onder de inwoners. De mate van weerstand hangt ook af van de soort activiteit die wordt onderzocht, omdat de potentiële belasting per activiteit kan verschillen. Geluidsoverlast wordt door de meeste participanten gezien als het grootste bezwaar tegen de militaire activiteiten. Dit komt mede door de schade aan de gezondheid die geluidsoverlast met zich meebrengt. Zo maakt participant 12 zich zorgen om de geluidsoverlast die F-35's zouden veroorzaken:

“Doordat er enorm geluidsoverlast verwacht wordt voor heel veel momenten op een dag en dan extreem geluid. Dat tast je woongenot aan. En je leven eigenlijk. Want je thuis is toch je plek... ..In de tuin zitten is niet bij. Dat is eenvoudig onmogelijk door de intense lawaai dat dat geeft” – P12

Naast geluidsoverlast zijn de trillingen die explosieven zouden veroorzaken een groot bezwaar onder de inwoners. Participanten vermoeden dat wanneer Defensie explosieven tot ontploffing brengt, dit gevolgen zal hebben voor de bodem. Volgens inwoners zou dit ook automatisch het woongenot doen afnemen. Het zou een onveilig gevoel geven waardoor ook de dagelijkse activiteiten zouden worden belemmerd. Deze zorgen worden mede versterkt door de aardbevingsproblematiek in de gebieden waar de militaire activiteiten worden onderzocht, ten gevolge van de gaswinning, zo beschrijft participant 5:

*“En trillingen. Met het woord trillingen is in Groningen, dat heeft een iets andere betekenis dan hier”
– P5*

Een derde bezwaar, dat onder de fysieke leefomgeving valt, is de impact die de militaire activiteiten hebben op de natuur. Veel mensen vragen zich af of de ruimte daarvoor dient en of natuur en Defensie wel met elkaar te combineren valt. Zo beschrijft participant 1:

“Leefomgeving, natuur wordt ook veel genoemd, we zitten natuurlijk met heel veel Natura-2000 problematiek, ook in Groningen, is dat allemaal met elkaar te combineren of niet?” – P1

4.3.3 Bezwaren; gevolgen voor ondernemers

Uit de interviews blijkt dat veel ondernemers zich zorgen maken over de mogelijke gevolgen voor hun bedrijfsvoering in gebieden waar militaire activiteiten mogelijk uitgebreid of gerealiseerd kunnen worden. Dit geldt met name voor agrarische ondernemers: zij vragen zich af of ze hun huidige manier van ‘boeren’ überhaupt kunnen voortzetten. Zo omschrijft participant 10:

“Dus die mensen hebben er nu al last van door alleen al dat de plannen zijn uitgesproken. Dus het is gewoon een hele grote biologische boer... ..die heeft geen biologisch product meer straks” – P10

Niet alleen ondernemers binnen de agrarische sector maken zich zorgen over de gevolgen op hun bestaan, ook ondernemers binnen de vrijetijdseconomie maken zich grote zorgen. Het Lauwersmeergebied is erg afhankelijk van toerisme en dus ook met de inkomens van verschillende mensen die werkzaam zijn in deze sector, bijvoorbeeld mensen met B&B's. De zorgen hierover worden ook door participant 12 uitgesproken:

“En dan heb ik het nog helemaal niet eens over mijn eigen bedrijfsvoering. Want ja, mijn gasten komen natuurlijk voor rust en ruimte... Stel dat dit doorgaat. Ik denk niet dat ze nog komen. En hier is

een camping vlakbij. Hier tegenover. Net geopend vorig jaar. Een tent kan je al helemaal niet isoleren.” – P12

Ondernemers zijn niet alleen bezorgd om hun eigen woonplek, maar vooral over de impact op de bedrijfsvoering. Het gaat dus hierbij niet om één enkel belang, maar om een opeenstapeling van uiteenlopende belangen die zij willen beschermen.

Deel B: Reactie van inwoners

4.3.4 Eerste reactie inwoners

In de interviews kwam naar voren dat er op verschillende manieren is gereageerd op de plannen van Defensie. Volgens participanten is de grootste groep uiteindelijk gewoon stil en redelijk tevreden gebleven. Uit een representatief onderzoek van Kieskompas onder meer dan 10.000 deelnemers, uitgevoerd in opdracht van de NOS en de regionale omroepen, wordt dit bevestigd. Hieruit blijkt dat de meeste Nederlanders de kabinetsplannen om het aantal militaire activiteiten uit te breiden steunen, ook als dat tot overlast in hun eigen omgeving leidt (D24). Tegelijkertijd ontstond bij vele inwoners verbazing en onzekerheid doordat zij niet tijdig of volledig geïnformeerd werden. Inwoners misten een duidelijk beeld van de impact op hun fysieke leefomgeving. Zij vroegen zich af of ze konden blijven wonen of wellicht moesten verhuizen. Participant 12 omschrijft dit als volgt:

“We waren wel in shock, kan ik wel zeggen. Ik dacht, dat kan toch niet waar zijn... Ik geloof dat er heel veel mensen dat ook vonden. Die dachten, dat is een grap” – P12

Deze onduidelijkheid kwam volgens participanten mede door de gebrekkige participatie van Defensie. In de door Defensie georganiseerde informatiebijeenkomsten werden vaak wisselende of geen antwoorden gegeven op bepaalde vragen, waardoor burgers zich deels misleid voelden. Participant 10 omschrijft dit als volgt:

“We hebben verschillende bijeenkomsten gehad waar je als burger geïnformeerd kan worden. Alleen komen daar ook weer tegenstrijdige berichtgevingen uit... Maar uiteindelijk word je daar ook weer gedeeltelijk een beetje misleid, zeg maar. Er worden dingen gezegd die dingen veranderen” – P10

Met name in de provincie Groningen was behoefte aan participatie en heldere informatie groot, mede vanwege de nasleep van mijnbouwschade en aardbevingsproblematiek in verschillende regio's. Zo omschrijft participant 11:

“Nee, genoeg is genoeg. We hebben al zoveel. En vanuit Defensie, Defensie weet wat ze hier al doen. Die weten dat wij een mijnbouwschadegebied zijn. Dus voor ons is het echt genoeg. Stop, hou op. Klaar mee” – P11

Veel mensen vragen zich af of een militaire aanpak dé oplossing is om de geopolitieke ontwikkelingen aan te pakken. In de interviews werd door meerdere participanten de vraag gesteld of Defensie het niet diplomatiek kan oplossen. Ze vinden dat Nederland waakzaam moet zijn en niet zomaar in een valkuil van een oorlogseconomie moeten trappen. Mensen erkennen dat een sterke weerbaarheid van onze samenleving nodig is, maar vragen zich af of Nederland hier wel de schaal en ruimte voor heeft. Ze vragen zich af of we niet ongemerkt gewend raken aan een ‘oorlogseconomie’ en of er geen andere manier is waarop dit kan worden opgelost. Zo omschrijft participant 11:

“Er zal wel Defensie nodig zijn, maar is Nederland niet te klein? We maken onze eigen munitie niet. We hebben nul opslag. We zijn afhankelijk van andere landen. Waarom willen we nu ineens zoveel oefenterreinen in ons landje hebben? Is er wel ruimte genoeg? Misschien moet je wel maar zeggen. Genoeg is genoeg, met wat we allemaal hebben” – P11

De resultaten uit de interviews laten zien dat de meeste inwoners de noodzaak van versterking van Defensie erkennen, maar dat er verschillend wordt gedacht over de aanpak.

4.3.5 Het maken van bezwaar

Uit de interviews blijkt dat mensen op verschillende manieren geprobeerd hebben bezwaar te maken tegen de plannen van Defensie. Om bezwaar te maken en hun boodschap op een legitieme wijze kenbaar te maken, hebben veel mensen de media gezocht of verenigingen van dorpsbelangen aangesproken om namens hen te reageren. Daarnaast gaven participanten aan dat veel inwoners zich in eerste instantie bij de gemeenten hebben aangesloten om te vragen hoe zij hun initiatieven of zorgen het beste kenbaar konden maken, eerder bij de gemeente dan bij de provincie. Inwoners hebben contact met gemeenten gezocht of met raadsfracties van de gemeenteraad. Ook hebben inwoners geprobeerd raadsvragen door raadsleden te laten stellen tijdens belangrijke gesprekken. Ambtenaren van de provincies gaven aan dat zij geluiden van bewoners oppakken en meenemen in het proces.

Veel inwoners hebben geprobeerd andere inwoners aan te jagen om ook weerstand te bieden tegen de plannen van Defensie, waardoor de boodschap van de reactie nog groter wordt. Zo geeft een participant aan dat er een nieuwsbrief is namens het campagneteam ‘F35 NEE! Actiecomité’, waar je kunt op abonneren om op de hoogte gehouden te worden van de laatste ontwikkelingen. Op deze manier proberen ze het bewustzijn te vergroten onder andere inwoners en om zo nodig collectief weerstand te bieden tegen de plannen. Ook werd op verschillende plekken in het nabije gebied de boodschap tegen de plannen van Defensie geuit, door middel van spandoeken, flyers en stickers op ramen. Dit wordt bevestigd door participant 1:

“Maar ja, we hebben natuurlijk ook te maken met actiegroepen. Als je kijkt naar Kollumerwaard. Daar, daar hangen spandoeken, dat zien wij ook. Maar ook bij Eelde. Ook grootschalig wordt daar

geflyerd en gestickerd en gedaan. En dus, dat geldt eigenlijk ook voor de locaties aanvankelijk waar we niet op in beeld waren in het aardbevingsgebied” – P1

4.3.6 Nota van Antwoord op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau

Naast het actief verspreiden van de boodschap zijn er door veel mensen zienswijzen ingediend naar aanleiding van de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (D22). In totaal zijn er voor alle 57 militaire ruimtebehoeften ruim 2.200 zienswijzen ingediend. Deze zijn niet per locatie, maar per behoefte gespecificeerd. Opvallend is dat er maar liefst 409 zienswijzen zijn ingediend tegen de locaties voor jachtvliegtuigcapaciteit. In veel zienswijzen wordt om extra toelichting gevraagd, dus wat de uitbreiding van activiteiten concreet betekent voor hen. Ook wordt in de zienswijzen gevraagd of bepaalde gevolgen, zoals economische impact, wel goed worden onderzocht door Defensie. Sommige mensen vinden dat Defensie te lang doet over de besluitvorming over locaties, wat onzekerheid met zich meebrengt. Volgens een participant kwam dit mede doordat zij moesten wachten met het indienen van bezwaren, omdat zij nog in afwachting waren van de MER-rapportage. Pas dan konden zij bezwaar maken tegen de plannen van Defensie en een zienswijze indienen.

4.3.7 Verschil in reacties tussen de locaties

Uit de interviews is gebleken dat in de Marnewaard de weerstand klein is. Dit komt mede doordat in de Marnewaard al militaire activiteiten worden uitgevoerd. Daarom wordt een verdere uitbreiding hierop als minder ingrijpend ervaren. Inwoners in en rondom de Marnewaard zijn al langer gewend aan de militaire activiteiten. Doordat zij beter beseft hebben wat de impact op de fysieke leefomgeving en het dagelijks leven is, maken zij zich minder zorgen om de uitbreiding van de militaire activiteiten.

In Kollumerwaard wordt de weerstand voornamelijk collectief geuit. Op 31 december voerden de inwoners van de Kollumerwaard een oudejaarsstunt uit, waarbij zij de provinciegrens hebben verlegd. Zij deden dit als teken van protest tegen de mogelijke uitbreiding van Defensie in het gebied en waren het niet eens met de manier waarop de provincie Friesland hiermee omgaat (D30). Zo omschrijft participant 11:

“Groningen was daar heel stellig in. Die heeft echt van heel duidelijk gezegd, het gaat bij ons niet gebeuren. Maar in Provincie Friesland was het een beetje van, ja, we moeten in gesprek blijven. En omdat we in gesprek blijven, ja, wij voelen eigenlijk een beetje, wij zitten op de grens van Groningen”

– P11

Dit geeft aan dat doordat Friesland in gesprek wil blijven met Defensie, bewoners langs de grens het gevoel hebben in onzekerheid te verkeren en zich daarom meer aansluiten bij de provincie Groningen.

4.3.8 Geopolitieke spanning en het maatschappelijk draagvlak

Participanten gaven tijdens de interviews enerzijds aan dat door de toenemende geopolitieke spanningen de komst van militaire activiteiten juist kan zorgen voor een versterkt veiligheidsgevoel en dat er daardoor meer steun is voor extra beveiligingsmaatregelen voor Defensie. Participant 5 omschrijft dit als volgt:

“De noodzaak om zelf het, de eigen defensiemacht [sic], het autonome karakter ten opzichte van dat van het bondgenootschap te hebben, die wordt door iedereen erkend.” – P5

Anderzijds kwam ook naar voren dat inwoners zich zorgen maken dat een ruimtebehoefte voor Defensie potentieel doelwit kan worden voor de vijand, mocht Nederland betrokken raken in een internationaal conflict. Deze zorgen zijn toegenomen vanwege de verhoging van de veiligheidsmaatregelen van A naar A+, terwijl niveau D (6) het hoogste niveau is. Door de verhoging van het veiligheidsniveau zijn de beveiligingsmaatregelen op locaties voor Defensie aangescherpt (D25). Deze aangescherpte beveiliging leidt tot een afname van het gevoel van veiligheid. Zo bevestigt participant 4:

“Aan de ene kant kan het misschien het gevoel van veiligheid vergroten, omdat een Defensie locatie goed bewaakt wordt, om het zo maar te zeggen. Tegelijkertijd kan ik me voorstellen dat je misschien bang bent dat je ook doelwit wordt en dat daarmee het gevoel van veiligheid juist afneemt” – P4

4.3.9 Genuanceerder ten opzichte van andere ruimtelijke opgaven

Meerdere participanten gaven aan dat een groeiend aantal inwoners de noodzaak voor de uitbreiding van Defensie erkend. Daardoor is het maatschappelijk draagvlak voor deze opgave veel genuanceerder dan bij andere ruimtelijke opgaven. Veel inwoners begrijpen dat ze in een andere tijd leven, met een reële oorlogsdreiging. De geopolitieke omstandigheden hebben daarom bijgedragen aan een grotere acceptatie dan Defensie anders zouden hebben gehad. Zo bevestigt participant 5:

“Het is niet zo dat bewoners zich per definitie keren tegen Defensie. Het is zelfs zo dat sommige bewoners, waar je ook al een vraag over had zich gesterkt voelen met een Defensie locatie in de buurt, omdat dat veiligheid biedt... ..Maar ze zijn genuanceerder dan je gewoonlijk gewend bent bij ruimtelijke beslissingen.” – P5

Een participant merkte op dat de geopolitieke spanningen waren toegenomen. De communicatie tussen Defensie en lokale overheden, zoals gemeenten en provincies, verliep daardoor minder moeizaam. In het begin was dit nog wel het geval. Door de acute noodzaak van samenwerking zijn inwoners

bereidwilliger geworden om mee te werken. Dit heeft ertoe geleid dat lokale overheden een meer coöperatieve houding kunnen aannemen.

4.4 Aanpassing

In het thema ‘Aanpassing’ wordt inzichtelijk gemaakt op welke wijze het maatschappelijk draagvlak in kaart wordt gebracht door Defensie en hoe dit eventueel heeft geleid tot aanpassing van het besluitvormingsproces in de totstandkoming van het NPRD. Hiervoor zijn diverse codes gebruikt die betrekking hebben op het procesverloop, geopolitieke ontwikkelingen en de criteria voor het afwegen van het maatschappelijk draagvlak.

4.4.1 Criteria afweging maatschappelijk draagvlak

Tijdens de interviews werd aangegeven dat Defensie een afweging voor een geschikte locatie maakt op basis van vier pijlers: Defensiebelang, plan-MER, het bestuurlijk draagvlak en het maatschappelijk draagvlak. Participanten vanuit Defensie gaven aan dat er geen vaste wegingsfactor bestaat voor het maatschappelijk draagvlak. Volgens participanten vanuit Defensie is de afweging van het maatschappelijk draagvlak in het ontwerp-NPRD meer kwalitatief dan kwantitatief van aard. De boodschap van de ontvangen input staat hierin voorop. Zo beschrijft participant 2:

“De kwantitativiteit [kwantiteit] zit meer in het plan-mer. Daar staan de getallen in. Zoveel woningen, zoveel decibel, zoveel dit, zoveel dat. Daar zit de kwantitativiteit [kwantiteit] in. De kwaliteit van de afweging zit in onze beleving van wat een bepaalde behoefte voor impact heeft op de omgeving” – P2

Door deze criteria te hanteren, ontstaat een besluitvormingsproces zowel objectieve data beleving binnen de lokale gemeenschap meeneemt en afweegt.

4.4.2 Afweging maatschappelijk draagvlak in de onderzoek casussen

Per casus wordt in deze paragraaf de invloed van het maatschappelijke draagvlak op de besluitvorming behandeld.

Groningen Airport Eelde (gemeente Tynaarlo, provincie Drenthe)

In D5 blijkt dat Groningen Airport Eelde vanwege de aanwezigheid van talrijke woningen met een hoge geluidsbelasting per saldo relatief slechter scoort. Hiermee is de druk op het maatschappelijk draagvlak ook groot. Speelde collectieve bewegingen tegen de plannen voor Groningen Airport Eelde in de besluitvormingsproces een doorslaggevende rol om deze locatie af te laten vallen. In mei 2025 werd door de pers gelect dat de vaste standplaats voor de straaljagers vrijwel zeker Lelystad Airport

zal worden. Groningen Airport Eelde is dus afgefallen als locatie door het ontbreken van brede steun in de regio (D20).

De Kollumerwaard (gemeente Noardeast-Fryslân, provincie Friesland)

In D12 staat dat de locatie Kollumerwaard-West is aangewezen als voorkeurslocatie. De overweging die daarbij het zwaarst heeft gewogen, is dat voor de realisatie op deze locatie geen woningen hoeven te wijken dankzij de bestaande, inactieve kruitfabriek. Opvallend is dat in de toelichting niet wordt ingegaan op het maatschappelijk draagvlak en vooral technisch onderbouwd is. Dit wijst erop dat draagvlak in dit geval niet doorslaggevend is geweest in de besluitvorming.

Marnewaard (gemeente het Hogeland, provincie Groningen)

In D12 staat dat het voorzien in de behoefte aan een schietbaan op deze locatie onderdeel is van het voorkeurspakket. Ook hier is de onderbouwing voor de locatiekeuze in publieke documenten vooral technisch gemotiveerd. Daarnaast heeft Defensie de behoefte om 6 weken per jaar meer te kunnen oefenen, van 14 naar 20 weken per jaar. De belangrijkste overweging was dat de inpassing van deze behoefte geen fysieke uitbreiding van de bestaande schietbaan vereist en geen wijziging van het omliggende veiligheidsgebied op de Waddenzee.

4.4.3 Resultaat voor het besluitvormingsproces

Uit zowel de interviews als de documentenanalyse blijkt dat het maatschappelijk draagvlak in het besluitvormingsproces kan resulteren in verschillende uitkomsten. Plannen kunnen wegens een gebrek aan draagvlak worden herzien naar aanleiding van nieuwe informatie, alternatieve locaties kunnen worden onderzocht of locaties kunnen definitief afvallen. Dit ging specifiek om locaties in het aardbevingsgebied in Midden-Groningen. Zo omschrijft participant 1:

“En als er dus thema's zijn die je mist, geef dat dan aan. En zo hebben we dus inderdaad op verschillende onderwerpen, op verschillende behoeftes hebben we nog onderzoeksthema's toegevoegd aan het planmer-onderzoek” – P1

Uit de interviews blijkt dat maatschappelijke onvrede niet alleen burgers mobiliseert, maar ook partijen dwingt om in de Kamer namens hun eigen achterban actie te ondernemen, zoals bij de PvdD (D31) onlangs is gebeurd. Als kiezers hun stem laten horen, kunnen Kamerleden deze signalen oppakken en via formele procedures voorstellen van de agenda laten halen. Participant 6 licht toe:

“Politieke wegen. Nou ja, de munitiedepots in Groningen. Die waren als eerste afgefallen, maar die zijn natuurlijk via de politiek gegaan eigenlijk. Via de Tweede Kamer... ..Uiteindelijk hebben de

Tweede Kamer die van de lijst geschrapt. Dus er zijn natuurlijk een heleboel, uhm, manieren om onvrede te uiten en wegen te bewandelen om dingen op of af de agenda te halen” – P6

Lokale overheden luisteren niet alleen naar bewoners, maar ook naar hun eigen partijleden en kiezers. Die input vanuit de eigen politieke achterban kan ertoe leiden dat voorstellen op het besluitvormingsproces worden herzien of pas later worden behandeld, waardoor de formele besluitvorming vertraging oploopt en plannen worden uitgesteld. Zo omschrijft participant 2:

“Wat je wel zult zien is dat misschien wel gemeenten of provincies uiteindelijk ook op basis van wat ze van zienswijzen meekrijgen, van burgers en ook misschien wel van hun eigen politieke achterban etc., wel misschien hier of daar nog voor een nuance op de besluitvorming gaan vragen” – P2

Op deze manier leidt maatschappelijk draagvlak, via politieke druk op lokaal en nationaal niveau, tot aanpassingen in de besluitvorming.

5. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de hoofdvraag: *“Hoe ontwikkelt het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten in de totstandkoming van het ontwerp van het NPRD, en welke rol spelen participatie en de geopolitieke context in dit proces?”*.

De onderzoeksvraag is opgedeeld in 5 deelvragen, waarvan eerst de deelconclusies worden gegeven om uiteindelijk tot de centrale conclusie te komen. Daarnaast volgt de discussie van dit onderzoek waarin zowel de sterke als zwakke punten worden belicht. In het tweede deel van de discussie worden verschillende beleidsaanbevelingen gegeven en tot slot worden de mogelijkheden voor vervolgonderzoek beschreven.

5.1 Conclusie

Deelconclusie 1

De eerste deelvraag richt zich op de participatie vanuit de overheid en luidt: *“Hoe faciliteert het ministerie van Defensie participatie van inwoners rondom de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?”*

Uit de bevindingen van zowel de interviews als de documentenstudie is gebleken dat Defensie een formeel proces hanteert (NRD en een plan-MER) met zowel een publieke consultatieronde als informele regiobijeenkomsten om zienswijzen en lokale knelpunten op te halen. Ondanks deze vele participatiemomenten ervaren inwoners en lokale ambtenaren de inbreng vaak als beperkt door late communicatie, eenrichtingsverkeer en tegenstrijdige antwoorden.

Deelconclusie 2

De tweede deelvraag richt zich op de reactie van inwoners en luidt: *“Op welke wijze uiten inwoners, volgens stakeholders, hun steun of bezwaren nadat duidelijk is geworden welke locaties worden onderzocht ten behoeve van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?”*

Uit de bevindingen blijkt dat inwoners hun steun of bezwaar via formele kanalen uiten, zoals perscontacten, gemeenteraadsfracties en individuele zienswijzen op de NRD. Tegelijkertijd organiseren zij zich collectief in dorpsbelangen en actiegroepen en brengen ze hun protest onder de aandacht met spandoeken, flyers en symbolische acties. De intensiteit en vorm van dat verzet variëren per regio, afhankelijk van eerdere ervaring met defensieactiviteiten en de betrokkenheid van lokale overheden.

Deelconclusie 3

De derde deelvraag richt zich op de motieven en bezwaren met betrekking tot de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten en luidt: *Wat zijn de belangrijkste motieven en bezwaren omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?*

Uit de bevindingen van zowel de interviews als de documentenstudie is gebleken dat inwoners vooral economische en ruimtelijke voordelen zien in de uitbreiding van militaire voorzieningen, met name door werkgelegenheid, infrastructuurverbetering en compensatie bij onteigening van woningen. Tegelijkertijd ontstaat weerstand door de fysieke impact van militaire activiteiten, met name geluidsoverlast en trillingen, die in de regio met recente aardbevingsproblematiek extra gevoelig ligt. Daarnaast waarschuwen natuurorganisaties voor de aantasting van de natuur, met name beschermde Natura-2000-gebieden, wat de waarde van het landschap kan aantasten.

Deelconclusie 4

De vierde deelvraag richt zich op de geopolitieke ontwikkelingen en luidt: *Hoe beïnvloeden geopolitieke ontwikkelingen het maatschappelijke draagvlak voor Defensie?*

De bevindingen van zowel de interviews als de documentenstudie laten zien dat enerzijds de noodzaak tot uitbreiding van Defensie op nationaal grondgebied door toenemende geopolitieke spanningen wordt erkend door veel burgers. Anderzijds leidt de uitbreiding van ruimtebehoeften voor Defensie paradoxaal tot een verminderd veiligheidsgevoel. Doordat de veiligheidsmaatregelen van defensielocaties is aangescherpt, versterkt dit bij sommigen het idee dat een defensielocatie een aantrekkelijk doelwit wordt voor de vijand en de mensen in de nabije omgeving daarmee risico lopen.

Deelconclusie 5

De vijfde deelvraag richt zich op de totstandkoming van het ontwerp NPRD en luidt: *Hoe wordt het maatschappelijk draagvlak meegenomen in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?*

Uit de interviews en documentanalyse blijkt dat maatschappelijk draagvlak in het NPRD-ontwerp vooral kwalitatief wordt gewogen aan de hand van de aard en impact van ingebrachte zorgen. In het plan-MER zijn de kwantitatieve gegevens verwerkt, maar de uiteindelijke locatiekeuze hangt af van de gevoelsmatige inschatting van de omgeving. Een gebrek aan draagvlak kan leiden tot het herzien van plannen, nader onderzoek naar alternatieven of het definitief laten afvallen van locaties. Zo beïnvloedt maatschappelijke weerstand via politieke en bestuurlijke druk direct de besluitvorming rond het ontwerp NPRD.

5.2 Centrale conclusie

Bevindingen uit dit onderzoek tonen dat het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften zich beweegt tussen steun voor nationale veiligheid en bezorgdheid over geluid, trillingen en de impact op de leefomgeving. Hoewel Defensie een participatieproces heeft opgezet om verrassingen te voorkomen en vertrouwen te winnen, ervaren veel inwoners nog steeds een informatiegebrek over de dagelijkse impact. Dit versterkt onzekerheid onder de inwoners, wat leidt tot weerstand via collectieve bijeenkomsten en protesten. De toegenomen geopolitieke spanningen zorgen er enerzijds voor dat burgers de noodzaak van defensie-uitbreiding erkennen, maar anderzijds voelen zij zich onveiliger omdat die locaties daardoor aantrekkelijker worden als doelwit voor de vijand.

De invloed van het maatschappelijk draagvlak komt overeen met de Public Choice Theory. Burgers maken binnen het democratisch, politieke proces een kosten-batenafweging, waarbij de ervaren nadelen zwaarder wegen dan de tastbare voordelen als werkgelegenheid en infrastructuur. Zij oefenen legitieme druk uit via zienswijzen, protestacties of media-aandacht om persoonlijke lasten te vermijden en besluiten aan te passen, mits hun eisen helder en gerechtvaardigd zijn. Ambtenaren combineren hun specialistische kennis en procedures met de verwachte maatschappelijke en politieke reacties, wat in tijden van institutionele druk de democratische afweging steeds bepalender maakt. Tijdens de interviews zijn verschillende stakeholders geselecteerd die hoge verwachtingen hadden van de kansen die de militaire ruimtebehoeften met zich meebrengen. Dit leidde echter niet tot meer acceptatie, waarmee de aanname dat betrokkenen bij grote voordelen wel volledig zouden instemmen ondanks enkele nadelen is onderzocht en een poging is gedaan om de theorie te falsificeren.

De rol van het besluitvormingsproces sluit aan bij de Theory of Procedural Justice, waarin niet alleen uitkomsten, maar vooral kenmerken van de procedure, zoals respect, betrokkenheid, neutraliteit en vertrouwen centraal staan. Omdat inwoners door eerdere ervaringen met mijnbouwschade en aardbevingen extra gevoelig zijn voor veiligheid, vermindert lokale weerstand wanneer zij actief worden betrokken en ervaren dat hun zorgen serieus worden meegewogen. Dit vergroot de legitimiteit van het proces en versterkt het vertrouwen in de besluitvorming. Uit de resultaten is gebleken dat sommige betrokkenen het proces zowel rechtvaardig als respectvol vonden verlopen. Toch accepteerden zij de boodschap dat hun woonomgeving als mogelijke Defensielocatie werd onderzocht niet en boden zij alsnog weerstand. Hiermee is de aanname dat procedurele rechtvaardigheid per definitie tot minder weerstand leidt onderzocht en daarmee ook een poging gedaan de theorie te falsificeren.

5.3 Discussie, aanbevelingen en vervolgonderzoek

5.3.1 Sterktes, zwaktes en vervolgonderzoek

Een eerste sterk punt is de triangulatie waarbij drie pijlers samenkomen: semigestructureerde interviews, verschillende stakeholders en verschillende documenten. De triangulatie van onderzoeksmethoden draagt bij aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek, doordat de verschillende data elkaar bevestigen (Shenton, 2004; Lincoln & Guba, 1986). Door de combinatie van semigestructureerde interviews en documentenstudie wordt de betrouwbaarheid en validiteit verder versterkt en blijft de reconstructie van het onderzochte fenomeen gewaarborgd (Hennink et al., 2020).

Een tweede sterk punt is dat zelf data zijn verzameld via semigestructureerde interviews. Door participanten met uiteenlopende achtergronden doelgericht te selecteren, sluiten de inzichten die worden opgehaald tijdens de interviews goed aan op de deelvragen. Deze aanpak, waarbij door de onderzoek zelf verschillende stakeholders zijn bevraagd, heeft zowel diepgang in individuele ervaringen als een breed overzicht van perspectieven geboden (Hennink et al., 2020). Daarmee worden validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek versterkt.

Een derde sterk punt is de verscheidenheid aan aspecten tussen de drie casussen in dit onderzoek. De variatie tussen de casussen maakt het mogelijk om causale verbanden scherper te formuleren. De resultaten zijn hierdoor beter te generaliseren naar andere regio's of vraagstukken, waarmee de externe validiteit is verhoogd (Shenton, 2004; Lincoln & Guba, 1986).

Een eerste beperking van dit onderzoek is dat de participanten, geselecteerd op basis van hun bereidheid om mee te werken, waarschijnlijk actiever en gemotiveerder zijn dan de gemiddelde inwoner. Denk daarbij aan belangenvertegenwoordigers die hun mening willen uiten en waarschijnlijk meer betrokken zijn dan de gemiddelde inwoner. Hun intensievere betrokkenheid kan ertoe leiden dat hun ervaringen en opvattingen minder representatief zijn voor de gehele onderzoekspopulatie. Een tweede beperking is het ontbreken van toegang tot interne documenten, zoals notulen. Hierdoor blijft onduidelijk hoe afwegingen precies tot stand zijn gekomen en welke belangen daarbij daadwerkelijk de doorslag gaven. Daarom was het moeilijk om interne meningsverschillen binnen het besluitvormingsproces te analyseren. Een derde beperking is dat de geopolitieke context en maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften moeilijk empirisch te onderbouwen is in een onderzoek. Dit komt doordat de context zich over een ruime tijdsperiode uitstrekt en continu in ontwikkeling is. Bovendien zijn de bevindingen niet generaliseerbaar naar andere continenten of naar situaties waarin geen oorlogsdreiging bestaat. Dit kan de externe validiteit van het onderzoek beperken.

Voor vervolgonderzoek wordt voorgesteld om een longitudinaal onderzoek te doen naar de relatie tussen het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften en de geopolitieke context. Dit sluit aan op de beperking van dit onderzoek, namelijk dat de impact van de geopolitieke context op het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften moeilijk empirisch te onderbouwen is in onderzoek. Het longitudinale onderzoek zou minstens 2 jaar moeten duren, waarbij dezelfde groep omwonenden over een periode van minimaal twee jaar herhaaldelijk wordt bevraagd. Door op vaste momenten zowel de steun voor militaire activiteiten in de directe omgeving als geopolitieke ontwikkelingen te meten, ontstaat inzicht in de dynamiek en onderlinge beïnvloeding van beide variabelen. Dit ontwerp maakt het mogelijk veranderingen in het maatschappelijk draagvlak nauwkeurig te volgen en causaal verband te leggen en overbrugt daarmee de beperking van een enkelvoudig cross-sectioneel onderzoek.

5.3.2 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de resultaten worden drie verschillende aanbevelingen gesteld. Met deze aanbevelingen wordt in de vroege fase van het locatiekeuzeprocess zowel het maatschappelijk draagvlak in kaart gebracht als de maatschappelijke impact van mogelijke geopolitieke verschuivingen preventief ondervangen.

De eerste aanbeveling is het trechteringsproces te verbeteren door een aanvullende tussenfase in te voeren tussen de huidige eerste en tweede zeef. In deze fase moeten intensievere, gerichte overleggen plaatsvinden tussen Defensie en lokale overheden (provincies en gemeenten), bovenop de bestaande bestuurlijke overleggen. Het doel hiervan is om het bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak beter op elkaar aan te laten sluiten. In deze procedure is het belangrijk om nog 'achter de schermen' te blijven, zodat speculaties en vroegtijdige weerstand beperkt blijven.

De tweede aanbeveling is het instellen van een apart regionaal participatie- en communicatieteam dat bij toegenomen geopolitieke spanningen en dreigingen inwoners snel kan informeren en vragen kan beantwoorden. Uit het onderzoek blijkt dat oplopende spanningen en een verhoogd beveiligingsniveau van defensielocaties vaak leiden tot strengere maatregelen, een verhoogde risicoperceptie en onrust onder omwonenden. Daarom is het belangrijk om preventief een participatie- en communicatieteam in te stellen, mocht de geopolitieke toestand verder escaleren en Defensielocaties potentieel doelwit worden voor de vijand. Door een team van lokale stakeholders op te stellen, kan er gericht met de inwoners worden gecommuniceerd. Zo kan het participatie- en communicatieteam snel inspelen op vragen en zorgen en inwoners op het juiste moment voorzien van heldere, betrouwbare en volledige informatie. Hierdoor blijft het maatschappelijk draagvlak ook tijdens een escalerende geopolitieke situatie gewaarborgd en kunnen misverstanden en weerstand tijdig voorkomen worden.

De derde aanbeveling is dat Defensie actiever moet communiceren met omwonenden en hen actief moet wijzen op de beschikbare digitale platforms en tools. Defensie biedt momenteel al een digitaal platform aan met allerlei tools die bedoeld zijn om de impact van militaire activiteiten in de directe omgeving inzichtelijk te maken. Toch is er uit het onderzoek naar voren gekomen dat veel inwoners langdurig in onzekerheid verkeren door een gebrek aan informatie vanuit Defensie. Zij ervaren dat Defensie vaak te laat, eenzijdig en soms tegenstrijdig communiceert. Het stimuleren van een digitaal platform met tools kan ervoor zorgen dat inwoners beter worden geïnformeerd. Dit vermindert de onzekerheid onder inwoners, doordat vragen worden weggenomen. Het vertrouwen in de informatievoorziening kan hiermee worden versterkt.

Literatuurlijst

- Baum, M. A., & Potter, P. B. (2008). The relationships between mass media, public opinion, and foreign policy: Toward a theoretical synthesis. *Annual Review of Political Science*, 11(1), 39-65.
- Buchanan, J. M., & Tullock, G. (1965). *The calculus of consent : logical foundations of constitutional democracy* (1st paperback ed). University of Michigan Press.
- Buchanan, J. M. (1969). *Cost and choice : an inquiry in economic theory*. University of Chicago Press.
- Buchanan, J. M., Prest, A. R. & Brennan, G. (1981). The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution. *Economica*, 48(192), 426. <https://doi.org/10.2307/2553704>
- Buchanan, J. M., & Tollison, R. D. (Eds.). (1984). *The Theory of public choice--II*. University of Michigan Press.
- Chamon, M. (2019). Transparantie en democratische legitimiteit in de wetgevingsprocedure Quo vaditis, trialogi?. *SEW: Tijdschrift voor Europees en economisch recht*, 67(1), 17-26.
- Cooke, F. L., Dickmann, M., & Parry, E. (2024). Developing organizations' dynamic capabilities and employee mental health in the face of heightened geopolitical tensions, polarized societies and grand societal challenges. *The International Journal of Human Resource Management*, 35(5), 767–778. <https://doi.org/10.1080/09585192.2024.2307751>
- Davis, S. (2011). The US military base network and contemporary colonialism: Power projection, resistance and the quest for operational unilateralism. *Political Geography*, 30(4), 215–224. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.04.003>
- Dear, M. (1992). Understanding and Overcoming the NIMBY Syndrome. *Journal of the American Planning Association*, 58(3), 288–300. <https://doi.org/10.1080/01944369208975808>
- Devine-Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(6), 426–441. <https://doi.org/10.1002/casp.1004>
- Dufour, J. (1990). L'impact régional d'une base militaire: les cas de Bagotville et de Goose Bay. *Cahiers de géographie du Québec*, 34(93), 333-347.
- Eichenberg, Richard C. and Stoll, Richard J., The Acceptability of War and Support for Defense Spending: Evidence from Fourteen Democracies, 2004-2013 (September 4, 2014). Forthcoming in: *Journal of Conflict Resolution*, 2015/16, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2491701> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2491701>
- Everts, P., & van Staden, A. (1986). Domestic factors in the making of defense policy: The case of the Netherlands. *Defense Analysis*, 2(2), 123-135.
- Fois, F., & Paragano, D. (2011). “Autonomous Geographies” in the Anti-U.S. Military Base Movements. *Peace Review*, 23(3), 313–319. <https://doi.org/10.1080/10402659.2011.596055>
- Gierveld, H. A. J. (2019). Participatie in en onder de Omgevingswet. *Tijdschrift voor omgevingsrecht*, 2019(3), 65-68.

- Giugni, M. G. (1998). WAS IT WORTH THE EFFORT? The Outcomes and Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 24, 371–393.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.371>
- Hennink, M. M., Hutter, I., & Bailey, A. (2020). *Qualitative research methods* (Second edition). Sage.
- Hennink, M., & Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science & Medicine*, 292.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114523>
- Holum, M. (2023). Citizen Participation: Linking Government Efforts, Actual Participation, and Trust in Local Politicians. *International Journal of Public Administration*, 46(13), 915–925.
<https://doi.org/10.1080/01900692.2022.2048667>
- Johnston, R., & Pattie, C. (2017). Local context, social networks and neighborhood effects on voter choice. *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion*, 244–255.
- Kessler, O., & Daase, C. (2008). From Insecurity to Uncertainty: Risk and the Paradox of Security Politics. *Alternatives: Global, Local, Political*, 33(2), 211–232.
<https://doi.org/10.2307/40608535>
- Kim, C. J., & Boas, T. C. (2019). Activist Disconnect: Social Movements, Public Opinion, and U.S. Military Bases in East Asia. *Armed Forces & Society*, 46(4), 696–715.
<https://doi.org/10.1177/0095327X19864127>
- Kim, C. J. (2023). 'Introduction: U.S. Military Base Towns in Korea and Japan', *Base Towns: Local Contestation of the U.S. Military in Korea and Japan*. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1093/oso/9780197665275.003.0001>, accessed 20 Feb. 2025.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions for Program Evaluation*, 1986(30), 73–84.
<https://doi.org/10.1002/ev.1427>
- Macleish, K. T. (2010). The Bases of Empire: The Global Struggle against U.S. Military Posts edited by Catherine Lutz. *American Ethnologist*, 37(2), 385–386. https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2010.01262_5.x
- Melucci, A. (1980). The new social movements: A theoretical approach. *Social Science Information*, 19(2), 199–226. <https://doi.org/10.1177/053901848001900201> (Original work published 1980)
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action : public goods and the theory of groups*. Harvard University Press.
- Rucht, D. (2023). *Social movements : a theoretical approach*. Oxford University Press.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=3613534>
- Schneider, C. R., Freeman, A. L. J., Spiegelhalter, D., & van der Linden, S. (2022). The effects of communicating scientific uncertainty on trust and decision making in a public health context. *Judgment and Decision Making*, 17(4), 849–882. <https://doi.org/10.1017/S1930297500008962>

- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63–75. <https://doi.org/10.3233/EFI-2004-22201>
- Sweidan, O. D. (2023). Geopolitical risk and military expenditures: Evidence from the US economy. *Russian Journal of Economics*, 9(2), 201-218.
- Thomassen, J.J.A. (1999). ‘Political Communication between Political Elites and Mass Publics: The Role of Belief Systems’, in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson and B. Wessels (eds.), *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press, pp.33–58.
- Tolsma, H. (2024). Toegankelijke en snelle procedures: Kan de Omgevingswet beter?.
- Tyler, T. R., & Lind, E. Allan (2001). Procedural justice. *Handbook of justice research in law*, 65-92. Publics: The Role of Belief Systems’, in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R.
- Wexler, M. N. (1996). A Sociological Framing Of The NIMBY (Not-In-My-Backyard) Syndrome. *International Review of Modern Sociology*, 26(1), 91–110. <http://www.jstor.org/stable/41421101>
- Zhang, Y., Chen, F., & Rohe, K. (2021). Social Media Public Opinion as Flocks in a Murmuration: \ Conceptualizing and Measuring Opinion Expression on Social Media. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 27(1). <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmab021>

Bijlage I: Documentenlijst

De onderstaande documenten zijn voor de documentstudie geanalyseerd. De documenten zijn gerangschikt per documenttype en genummerd:

Beleidsdocumenten	
D1	Bundel detailkaarten locatie-alternatieven Ruimte voor Defensie.
D2	Eerste Kamer der Staten Generaal. (z.d.). <i>Kamerstukken</i> . Eerste Kamer Der Staten-Generaal. https://www.eerstekamer.nl/begrip/kamerstukken_2#:~:text=Alle%20gepubliceerde%20stukken%20in%20de,door%20de%20Eerste%20Kamer%20behandeld.
D3	Kamerbrief Notitie Reikwijdte en Detailniveau Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (15 december 2023) https://open.overheid.nl/documenten/9323a0a9-79c5-43e9-9ba7-9f07a266dee4/file
D4	Kamerbrief bijstelling planning Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (29 december 2025) https://open.overheid.nl/documenten/b9a45bd6-4f19-4959-abdb-679effb19a3a/file
D5	Kamerbrief Resultaten van de eerste trechtering van de locatie alternatieven uit het NPRD voor de behoeftes uitbreiding jachtvliegtuigcapaciteit en een korte onverharde landingsbaan (12 december 2024) https://open.overheid.nl/documenten/0e07a01a-11f5-4c86-ae05-0707076f2879/file
D6	Ministerie van Defensie (15 december 2023). Notitie Reikwijdte en Detailniveau Milieueffectrapportage Nationaal Programma Ruimte voor Defensie. Geraadpleegd op 10 februari 2025, van https://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/publicaties/2023/12/15/notitie-reikwijdte-en-detailniveau-programma-ruimte-voor-defensie/2023+12+15+Notitie+Reikwijdte+en+Detailniveau+voor+de+milieuefectenrapportage+NPRD.pdf
D7	Ministerie van Defensie. (2023, 20 december). Nationaal Programma Ruimte voor Defensie. Video Defensie.nl. https://www.defensie.nl/actueel/videos/2023/12/20/nationaal-programma-ruimte-voor-defensie
D8	Ministerie van Defensie. (2024, 16 december). Defensie beperkt zoeklocaties voor extra ruimte luchtmacht. Nieuwsbericht Defensie.nl. https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2024/12/12/defensie-beperkt-zoeklocaties-voor-extra-ruimte-luchtmacht

D9	Ministerie van Defensie (19 december 2024). Communicatieplan NPRD Participatieplan PlanMER en nationale beleidsvisie NPRD. Geraadpleegd op 10 februari 2025, van https://open.overheid.nl/documenten/33d5afd2-9d98-48f7-aea3-5e007d7f64a4/file
D10	Ministerie van Defensie (19 december 2024). Communicatieplan NPRD Participatieplan PlanMER en nationale beleidsvisie NPRD. Geraadpleegd op 10 februari 2025, van https://open.overheid.nl/documenten/33d5afd2-9d98-48f7-aea3-5e007d7f64a4/file
D11	Ministerie van Defensie. (2024b, oktober 28). Meer ruimte nodig voor Defensie. Ruimte Voor Defensie Defensie.nl. https://www.defensie.nl/onderwerpen/ruimte-voor-defensie/meer-ruimte-nodig-voor-defensie
D12	Ministerie van Defensie (23 mei 2025) Ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor Defensie https://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/publicaties/2025/05/23/ontwerp-nationaal-programma-ruimte-voor-defensie/20250523_Ontwerp+Nationaal+Programma+Ruimte+voor+Defensie.pdf
D13	Ministerie van Defensie (12 november 2024). <i>Niet verder te onderzoeken locatie-alternatieven voor het NPRD</i> . Geraadpleegd op 11 februari 2025, van https://open.overheid.nl/documenten/697b5aa1-34ee-491f-b61b-9970936e2741/file
D14	Ministerie van Defensie (19 december 2024). <i>Communicatieplan NPRD Participatieplan PlanMER en nationale beleidsvisie NPRD</i> . Geraadpleegd op 10 februari 2025, van https://open.overheid.nl/documenten/33d5afd2-9d98-48f7-aea3-5e007d7f64a4/file
D15	Ministerie van Defensie. (2025, januari 29). Klaar voor de toekomst. Over Defensie Defensie.nl. https://www.defensie.nl/onderwerpen/overdefensie/het-verhaal-van-defensie/klaar-voor-de-toekomst
D16	Ministerie van Defensie. (2025, 29 januari). <i>De stappen in het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie</i> . Ruimte Voor Defensie Defensie.nl. https://www.defensie.nl/onderwerpen/ruimte-voor-defensie/tijdljn
D17	Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2024, 13 december). <i>Kamerbrief over weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen</i> . Kamerstuk Rijksoverheid.nl. https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/12/06/tk-weerbaarheid-tegen-militaire-en-hybride-dreigingen

D18	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2022, december 19). <i>Spoor Openbaarmaking, actielijn 1: Actieve openbaarmaking beslisnota's</i> . Alle Sporen en Actielijnen Open Overheid. https://www.open-overheid.nl/sporen-en-actielijnen/spoor-openbaarmaking-actielijn-actieve-openbaarmaking-beslisnotas-art.-68-gw#:~:text=Op%2010%20mei%202021%20is,over%20wetgeving%20en%20beleidsvormende%20brieven .
D19	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 27 juni). Basis van sociaal en institutioneel vertrouwen. Nieuwsbericht Sociaal en Cultureel Planbureau. https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2020/03/31/basis-van-sociaal-en-institutioneel-vertrouwen
D20	Nationaal Programma Ruimte voor Defensie. (2024). Advies reikwijdte en detailniveau van het milieueffectrapport. https://www.commissiemer.nl/docs/mer/p37/p3779/a3779rd.pdf
Nota's	
D21	Nota van Reactie na informatiebijeenkomsten NPRD.
D22	Nota van Antwoord op Notitie Reikwijdte en Detailniveau - Programma Ruimte voor Defensie.
Nieuwsartikelen	
D23	Brouwers, A. (2024, 3 december). DPG Media Privacy Gate. https://www.volkskrant.nl/politiek/minister-van-defensie-brekelmans-russische-agressie-mag-niet-beloond-worden~bf279dcd/
D24	Kalse, E. (2025, 21 mei). <i>Nederland staat er financieel helemaal niet slecht voor – maar de geopolitieke onzekerheid blijft een probleem</i> . NRC. https://www.nrc.nl/nieuws/2025/05/20/nederland-staat-er-financieel-helemaal-niet-slecht-voor-maar-de-geopolitieke-onzekerheid-blijft-een-probleem-a4893932
D25	NOS. (2025, 15 mei). <i>Onderzoek: brede steun voor defensie-uitbreidingen, ook in de eigen omgeving</i> . https://nos.nl/artikel/2567345-onderzoek-brede-steun-voor-defensie-uitbreidingen-ook-in-de-eigen-omgeving

D26	NOS. (2025b, mei 14). <i>Veiligheidsmaatregelen op defensielocaties aangescherpt vanwege toegenomen dreiging</i> . https://nos.nl/artikel/2567256-veiligheidsmaatregelen-op-defensielocaties-aangescherpt-vanwege-toegenomen-dreiging
D27	NOS. (2024, december 19). <i>Meer vitale sectoren beschermd tegen fusies en overnames vanuit gevaarlijke landen</i> . https://nos.nl/artikel/2548895-meer-vitale-sectoren-beschermd-tegen-fusies-en-overnames-vanuit-gevaarlijke-landen
D28	NOS. (2025, maart 16). <i>Uitbreidingen Defensie leiden tot milieu-dilemma's</i> . https://nos.nl/artikel/2559899-uitbreidingen-defensie-leiden-tot-milieu-dilemma-s
D29	Oterdoom, D. (20 september 2024). <i>Emoties lopen hoog op bij informatieavond over munitiedepot: "Spugen in het gezicht van Groningers"</i> . RTV Noord. https://www.rtvnoord.nl/politiek/1213594/emoties-lopen-hoog-op-bij-informatieavond-over-munitiedepot-spugen-in-het-gezicht-van-groningers
D30	RTV Noord. (2024, 31 december). <i>Actievoerders verleggen provinciegrens als protest tegen munitiedepot: "De provincie laat ons in de steek"</i> . RTV Noord. https://www.rtvnoord.nl/cultuur/1251797/actievoerders-verleggen-provinciegrens-als-protest-tegen-munitiedepot-de-provincie-laat-ons-in-de-steek
D31	RTV Noord. (2025, 15 mei). <i>Geen F-35 naar Groningen Airport Eelde, vaste standplaats wordt Lelystad</i> . RTV Noord. https://www.rtvnoord.nl/politiek/1302351/geen-f-35-naar-groningen-airport-eelde-vaste-standplaats-wordt-lelystad
D32	Peer, W. (2025, 24 april). <i>Nieuw defensiestandpunt verscheurt Partij voor de Dieren: 'We zijn ineens een soort oorlogsactivisten'</i> . https://www.ad.nl/politiek/nieuw-defensiestandpunt-verscheurt-partij-voor-de-dieren-we-zijn-ineens-een-soort-oorlogsactivisten~af395cf5/
D33	Schraevesande, F. (2025, 16 mei). <i>Het geluid van pacifisten is in tijden van onzekerheid niet populair, zeggen ze zelf</i> . NRC. https://www.nrc.nl/nieuws/2025/05/16/het-geluid-van-pacifisten-is-in-tijden-van-onzekerheid-niet-populair-zeggen-ze-zelf-a4893273
D34	Van Assen, M. (2025, 24 mei). <i>Oorlogstaal is een machtig wapen</i> . Algemeen Dagblad. https://krant.ad.nl/titles/algemeendagblad/7908/publications/47665/pages/30/articles/2277554/31/1

Bijlage II: Toestemmingsverklaring

TOESTEMMING DEELNAME

Mijn naam is Thomas Habers en ik ben masterstudent Sociologie (Politiek, Beleid en Maatschappij) aan de Rijksuniversiteit Groningen. Op dit moment doe ik een onderzoek naar het maatschappelijk draagvlak voor de ruimtebehoeften van militaire activiteiten en de rol van overheden hierin. Dit onderzoek schrijf ik voor de Provincie Groningen. Ik hoop via uw deelname aan dit interview achter uw ervaringen te komen om zo een breder begrip te krijgen van de situatie. Uw deelname aan dit onderzoek betekent dat u door mij wordt geïnterviewd.

Het interview duurt ongeveer 30-45 minuten en er wordt een geluidsopname gemaakt. Na het interview zal ik de opname terugluisteren en alles wat er gezegd is uittypen. Hierbij worden alle persoonlijke informatie weggelaten. De informatie is daardoor niet herleidbaar naar u als persoon, zodat anonimiteit wordt gewaarborgd. Na de afronding van dit onderzoek wordt de geluidsopname verwijderd. Via dit formulier vraag ik u of u mee wilt doen aan een interview voor dit onderzoek. Dit formulier is voor het vragen van uw toestemming.

Deelname aan dit onderzoek betekent:

- Ik wil het gesprek graag opnemen zodat ik het gesprek kan terugluisteren en kan opschrijven wat er is gezegd
- Na afronding van dit onderzoek wordt de opname verwijderd.
- Bij het transcriberen worden pseudoniemen gebruikt, dit betekent dat de informatie niet direct naar u te herleiden is
- Uw antwoorden kunnen niet fout zijn. Het gaat er om wat u zegt en vindt.
- U kunt alle vragen die u niet wilt beantwoorden overslaan
- Stoppen met deelname of het niet beantwoorden van vragen heeft geen negatieve gevolgen
- Als u akkoord gaat, wordt er een geluidsopname gemaakt van het gesprek
- U begrijpt dat uw deelname geheel vrijwillig is
- De data worden veilig opgeslagen
- Nadat de onderzoek is afgerond, worden uw antwoorden en de geluidsopname vernietigd.

- Ja, ik wil meedoen aan het onderzoek en ben akkoord met bovenstaande informatie.
- Nee, ik wil niet meedoen aan het onderzoek.

Ondertekening

Interviewnummer: _____

Datum: _____

Handtekening deelnemer: _____

Handtekening onderzoeker: _____

Bijlage III: Interviewschema's

1. Interviewschema Ministerie van Defensie

Inleiding

‘Wat fijn dat u mee wilt werken aan dit onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd als onderdeel van de master Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het hoofdthema van dit onderzoek is het maatschappelijk draagvlak voor ruimtebehoeften voor militaire activiteiten aangekondigd door het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, ook wel het NPRD. De uitkomsten van dit interview worden gebruikt voor het analyseren van de context. Het interview duurt ongeveer 30 tot 45 minuten. Tijdens het interview wordt er een vijftal onderwerpen doorgenomen. Heeft u voorafgaand het interview nog vragen?’

Introductievragen

1. Kunt u uw betrokkenheid bij de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten toelichten?
2. Kunt u iets vertellen over de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten die zijn aangekondigd door het NPRD?

Hoofd vragen

‘Eerst wil ik het met u hebben over het faciliteren van de participatie van bewoners vanuit de overheid rondom ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

3. Hoe zijn inwoners betrokken bij het proces van de locatiekeuze voor militaire activiteiten?
4. Hoe wordt de houding van inwoners meegenomen in de afweging van participatie van bewoners?
5. Hoe ervaren inwoners dit?

‘Vervolgens wil ik het met u hebben over de wijze waarop inwoners hun steun of bezwaren uiten nadat duidelijk is geworden welke locaties worden onderzocht ten behoeve van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

6. Wat is de reactie van bewoners nadat duidelijk is geworden dat hun gemeente in aanmerking komt voor een locatie alternatief voor militaire activiteiten?
7. Hoe wordt deze reactie geuit?

Probes: Wordt de reactie voornamelijk individueel of collectief geuit?

8. Wat is de sociale achtergrond van de mensen die deze reactie uiten?

Probes: Leeftijd, geslacht, woonplek (stad/platteland)

‘Als derde thema wil ik het met u hebben over de motieven en bezwaren van inwoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

9. Wat zijn de belangrijkste motieven en bezwaren van bewoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?

10. Welke impact verwachten inwoners dat de militaire activiteiten heeft op hun gevoel van veiligheid?

‘We hebben nu drie thema’s besproken. Het vierde thema is de rol van geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak’

11. Vanaf het moment dat het NPRD locatie-alternatieven voor militaire ruimtebehoeften bekend heeft gemaakt, welke geopolitieke ontwikkelingen zijn u opgevallen?

12. Hoe ervaart u de invloed van deze geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften?

Subvraag: Kunt u een concreet voorbeeld geven waarin u deze invloed heeft waargenomen?

‘Als laatste thema, wil ik het met u hebben over de afweging van het maatschappelijk draagvlak in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?’

13. Hoe wordt volgens u het maatschappelijk draagvlak in kaart gebracht?

14. Hoe wordt volgens u het maatschappelijk draagvlak afgewogen in totstandkoming van het ontwerp NPRD?

Subvraag: Kunt u daar een voorbeeld van geven?

15. Hoe ervaart u de kansen die een militaire ruimtebehoefte mogelijk biedt voor de lokale gemeenschap?

Afsluitende vraag

16. Zijn er nog punten die u nog wilt benoemen of die nog niet aan bod zijn gekomen?

17. Heeft u nog vragen of opmerkingen?

18. Hoe heeft u dit interview ervaren?

- a. Type vragen
- b. Manier van interviewen

‘Bedankt dat ik u mocht interviewen. U kunt na dit interview altijd contact met mij opnemen voor latere vragen via mijn telefoonnummer 0631186661 of via mijn mail t.habers@student.rug.nl. U mag ook contact met mij opnemen, mocht u later besluiten niet meer mee te willen doen met het onderzoek. Dit kan tot 15 juni 2025. U gegevens worden bewaard en na afronding van dit onderzoek verwijderd.’

2. Interviewschema Lokale bestuurders, provincie- en gemeenteambtenaren

Inleiding

‘Wat fijn dat u mee wilt werken aan dit onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd als onderdeel van de master Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het hoofdthema van dit onderzoek is het maatschappelijk draagvlak voor ruimtebehoeften voor militaire activiteiten aangekondigd door het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, ook wel het NPRD. De uitkomsten van dit interview worden gebruikt voor het analyseren van de context. Het interview duurt ongeveer 30 tot 45 minuten. Tijdens het interview wordt er een vijftal onderwerpen doorgenomen. Heeft u voorafgaand het interview nog vragen?’

Introductievragen

1. Kunt u uw betrokkenheid bij de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten toelichten?
2. Kunt u iets vertellen over de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten die zijn aangekondigd door het NPRD?

Hoofdvragen

‘Eerst wil ik het met u hebben over het faciliteren van de participatie van bewoners vanuit de overheid rondom ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

3. Hoe zijn inwoners betrokken bij het proces van de locatiekeuze voor militaire activiteiten?
4. Hoe ervaren inwoners dit?

‘Vervolgens wil ik het met u hebben over de wijze waarop inwoners hun steun of bezwaren uiten nadat duidelijk is geworden welke locaties worden onderzocht ten behoeve van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

5. Wat is de reactie van bewoners nadat duidelijk is geworden dat hun gemeente in aanmerking komt voor een locatie alternatief voor militaire activiteiten?
6. Hoe wordt deze reactie geuit?

Probes: Wordt de reactie voornamelijk individueel of collectief geuit?

7. Wat is de sociale achtergrond van de mensen die deze reactie uiten?

Probes: Leeftijd, geslacht, woonplek (stad/platteland)

‘Als derde thema wil ik het met u hebben over de motieven en bezwaren van inwoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

8. Wat zijn de belangrijkste motieven en bezwaren van bewoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?

9. Welke impact verwachten inwoners dat de militaire activiteiten heeft op hun gevoel van veiligheid?

‘We hebben nu drie thema’s besproken. Het vierde thema is de rol van geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak’

10. Vanaf het moment dat het NPRD locatie-alternatieven voor militaire ruimtebehoeften bekend heeft gemaakt, welke geopolitieke ontwikkelingen zijn u opgevallen?

11. Hoe ervaart u de invloed van deze geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften?

Subvraag: Kunt u een concreet voorbeeld geven waarin u deze invloed heeft waargenomen?

‘Als laatste thema, wil ik het met u hebben over de afweging van het maatschappelijk draagvlak in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?’

12. Hoe ervaart u dat de kennis van lokale bestuurders meegenomen wordt in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?

13. Hoe ervaart u de afweging van het maatschappelijk draagvlak door Defensie?

Subvraag: Kunt u daar een voorbeeld van geven?

14. Hoe ervaart u de kansen die een militaire ruimtebehoefte mogelijk biedt voor de lokale gemeenschap?

Afsluitende vraag

15. Zijn er nog punten die u nog wilt benoemen of die nog niet aan bod zijn gekomen?

16. Heeft u nog vragen of opmerkingen?

17. Hoe heeft u dit interview ervaren?

- a. Type vragen
- b. Manier van interviewen

‘Bedankt dat ik u mocht interviewen. U kunt na dit interview altijd contact met mij opnemen voor latere vragen via mijn telefoonnummer 0631186661 of via mijn mail t.habers@student.rug.nl. U mag ook contact met mij opnemen, mocht u later besluiten niet meer mee te willen doen met het onderzoek. Dit kan tot 15 juni 2025. U gegevens worden bewaard en na afronding van dit onderzoek verwijderd.’

3. Interviewschema Belangenvertegenwoordigers

Inleiding

‘Wat fijn dat u mee wilt werken aan dit onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd als onderdeel van de master Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het hoofdthema van dit onderzoek is het maatschappelijk draagvlak voor ruimtebehoeften voor militaire activiteiten aangekondigd door het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, ook wel het NPRD. De uitkomsten van dit interview worden gebruikt voor het analyseren van de context. Het interview duurt ongeveer 30 tot 45 minuten. Tijdens het interview wordt er een vijftal onderwerpen doorgenomen. Heeft u voorafgaand het interview nog vragen?’

Introductievragen

1. Kunt u uw betrokkenheid bij de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten toelichten?
2. Kunt u iets vertellen over de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten die zijn aangekondigd door het NPRD?

Hoofdvragen

‘Eerst wil ik het met u hebben over het faciliteren van de participatie van bewoners vanuit de overheid rondom ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

3. Hoe zijn inwoners betrokken bij het proces van de locatiekeuze voor militaire activiteiten?
4. Hoe ervaren inwoners dit?

‘Vervolgens wil ik het met u hebben over de wijze waarop inwoners hun steun of bezwaren uiten nadat duidelijk is geworden welke locaties worden onderzocht ten behoeve van de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

5. Wat is de reactie van bewoners nadat duidelijk is geworden dat hun gemeente in aanmerking komt voor een locatie alternatief voor militaire activiteiten?
6. Hoe wordt deze reactie geuit?

Probes: Wordt de reactie voornamelijk individueel of collectief geuit?

7. Wat is de sociale achtergrond van de mensen die deze reactie uiten?

Probes: Leeftijd, geslacht, woonplek (stad/platteland)

‘Als derde thema wil ik het met u hebben over de motieven en bezwaren van inwoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten’

8. Wat zijn de belangrijkste motieven en bezwaren van bewoners omtrent de ruimtebehoeften voor militaire activiteiten?
9. Welke impact verwachten inwoners dat de militaire activiteiten heeft op hun gevoel van veiligheid?

‘We hebben nu drie thema’s besproken. Het vierde thema is de rol van geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak’

10. Vanaf het moment dat het NPRD locatie-alternatieven voor militaire ruimtebehoeften bekend heeft gemaakt, welke geopolitieke ontwikkelingen zijn u opgevallen?
11. Hoe ervaart u de invloed van deze geopolitieke ontwikkelingen op het maatschappelijk draagvlak voor militaire ruimtebehoeften?

Subvraag: Kunt u een concreet voorbeeld geven waarin u deze invloed heeft waargenomen?

‘Als laatste thema, wil ik het met u hebben over de afweging van het maatschappelijk draagvlak in de totstandkoming van het ontwerp NPRD?’

12. Hoe ervaart u de afweging van het maatschappelijk draagvlak door Defensie?

Subvraag: Kunt u daar een voorbeeld van geven?

13. Hoe ervaart u de kansen die een militaire ruimtebehoefte mogelijk biedt voor de lokale gemeenschap?

Afsluitende vraag

14. Zijn er nog punten die u nog wilt benoemen of die nog niet aan bod zijn gekomen?
15. Heeft u nog vragen of opmerkingen?
16. Hoe heeft u dit interview ervaren?
 - a. Type vragen
 - b. Manier van interviewen

‘Bedankt dat ik u mocht interviewen. U kunt na dit interview altijd contact met mij opnemen voor latere vragen via mijn telefoonnummer 0631186661 of via mijn mail t.habers@student.rug.nl. U mag ook contact met mij opnemen, mocht u later besluiten niet meer mee te willen doen met het onderzoek. Dit kan tot 15 juni 2025. U gegevens worden bewaard en na afronding van dit onderzoek verwijderd.’

Bijlage IV: Codeboek interviews

In deze bijlage vindt u het voor dit onderzoek op transcripties gebaseerde codeboek. Het codeboek combineert enerzijds deductieve codes, die vooraf zijn afgeleid uit bestaande theorieën en onderzoeksdoelen, met anderzijds inductieve codes, die tijdens de data-analyse uit de transcripties zijn ontstaan.

Concept	Code	Type	Omschrijving	Voorbeeld
Participatie	Informereren	Deductief	De participant beschrijft een negatieve ervaring met de participatie van Defensie.	“We hebben verschillende bijeenkomsten gehad waar je als burger geïnformeerd kan worden. Alleen komen daar ook weer tegenstrijdige berichtgevingen uit... Maar uiteindelijk word je daar ook weer gedeeltelijk een beetje misleid, zeg maar. Er worden dingen gezegd die dingen veranderen”
		Deductief	De participant beschrijft hoe de informatie over de plannen van Defensie tot hun kwam.	“Ik vermoed dat het voor veel inwoners een beetje rouw op hun dak is gevallen. Dat ze daar kort van tevoren of misschien wel helemaal niet over geïnformeerd zijn dat er in hun omgeving een informatieavond werd georganiseerd”
		Deductief	De participant praat over de betrokkenheid van inwoners bij het proces.	“Volgens mij zijn we daar helemaal niet bij betrokken. Dat was gewoon ineens. Nee, ik kan me niet. Je moet zelf al op een site kijken van het ministerie waar die activiteiten zich zouden plaatsvinden, maar we zijn niet vanuit het Rijk of provincie of gemeente zelfs geïnformeerd over die plannen”
		Deductief	De participant praat over de waardering van de participatie vanuit Defensie	“Kijk, in principe krijgen we als Defensie best wel complimenten over de manier waarop we programma's aanpakken. De snelheid die we erin hebben zitten. Maar ook de manier van informatiebijeenkomsten, webinars, gesprekken voeren met mensen, openstaan”
	Raadpleging	Deductief	De participant geeft het verschil aan tussen de behoefte van raadpleging in verschillende locaties	“In Groningen is er vanuit de provincie een grotere behoefte om bewoners te raadplegen. Ook omdat er uit het verleden heel veel meer gebeurd is met nationale behoeften en wie er voor aan de lat staat. Dus dat speelt er in Groningen, dat speelt er in Friesland iets minder”
Reactie inwoners	Bewustzijnst ekort	Inductief	De participant geeft aan dat er geen besef is vanuit inwoners over de plannen van Defensie	“Maar je merkt ook wel dat een heel groot, dat er ook wel een heel deel is die denkt dat het gewoon een oefening is. Dat moet gewoon gebeuren. Maar die mensen hebben misschien niet echt het idee hoe ongelooflijk veel impact zo'n F-35 heeft”
		Inductief	De participant geeft aan dat er geen besef is vanuit inwoners	“En als je niet op het internet kijkt of en ook heel veel mensen hebben zelf niet in de gaten en het besef wat er gaande is. Omdat Defensie het niet deelt. Je wordt niet benaderd. Gewoon niet”

			over de plannen van Defensie	
Maatschappelijke verontwaardiging	Deductief	De participant vraagt zich af of de oorlogsvoering dé manier is om te onderhandelen.	“Kan je het niet diplomatiek oplossen? Denk ik dan, maar ik zit daar heel dubbel in. Ik kan me niet voorstellen dat het, ja, ze zeggen ja, met die mensen valt niet te praten, maar volgens mij moet je niet in een valkuil van een oorlogseconomie trappen en dat gaat, dat is een beetje aan het gebeuren. En met de regering in Nederland vind ik dat ook, ja. Vol op Defensie. Er wordt zo helemaal vol op ingezet en allemaal militairen erbij en ja, ik weet het niet of dat nou de weg is”	
	Deductief	De participant geeft aan hoe de antwoorden van Defensie tot onduidelijkheid en onzekerheid leiden.	“Die vragen zijn beantwoord. Alleen de inhoud van de antwoorden zijn niets omzeggend. Of ja. Zeggen ons niks en geven geen duidelijkheid. We blijven alleen maar langer in onzekerheid”	
	Deductief	De participant trekt de uitbreiding van Defensie in twijfel.	“Zo sta ik erin. Maar, ja, het normaliseren van dat het ineens moet of zo, die wordt er wel echt gevraagd. Vragen ze zich echt af van zijn er geen andere manieren of wegen om dit, om het op te lossen of moeten we er wel aan meedoen? Het lijkt zo'n red race ineens om je maar tot de tanden toe te bewapenen en dan denk ik, ja, heeft dat zin? Schijnbaar moet het een afschrikwekkend effect hebben, maar ik weet het niet”	
Onbegrip	Deductief	De participant beschrijft het ontbreken van een terugkoppeling op ingediende zienswijzen.	“Dus de zienswijzen worden, kun je inleveren, maar ik weet helemaal niet, ik heb nooit reacties gezien op de zienswijzen. Of ja. Dus ja, eigenlijk heb je als, hebben wij geen idee wat er gedaan wordt met al de informatie, de zienswijze die je hebt ingeleverd. Je hebt ideeën, je hebt de zienswijze ingeleverd, van dingen die jij in je gebied ziet zeg maar, in het Hogeland er ook aan. Maar ik heb nooit reacties van Defensie erop gezien en hoe zij dat dan zien. Of zij dat dan anders zien. Dus dat is een beetje lastig”	
Informatiebehoefte	Deductief	De participant beschrijft dat er veel behoefte was aan informatie	“En ook natuurorganisaties. Dus het was uiteindelijk een groep van wel vijftig organisaties van dorpsbelangenorganisaties tot ... recreatieondernemers enzovoort die natuurorganisaties, die samen zo'n informatieavond hebben belegd. En daar bleek dus dat er heel veel behoefte was aan informatie”	
Bezwaar maken	Juridisch bezwaar	Deductief	De participant omschrijft dat er eerst moest worden gewacht op de	“Ja, en dan word je daar heel eigenlijk, dat je bij een andere bijeenkomst bent, ineens geïnformeerd over iets wat je niet wist. Terwijl alle andere locaties bekend waren en mijn, bij ons was niet bekend. Dus wij konden geen bezwaar maken. Wij zijn nu nog

		procedure voordat er bezwaar kon worden gemaakt	steeds in afwachting en dan trouwens, als het mer-rapportage, zeg maar, bekend is, dan pas krijgen wij, nou ja dan is de bezwaarvorming bijna klaar, dan mogen wij nog bezwaar maken”
Collectieve actie	Deductief	De participant beschrijft ludieke acties om grenzen te verplaatsen.	“Actiecomités. Ja, ludieke acties met oud en nieuw dat gemeentegrenzen verplaatst worden en, en spandoeken in de omgeving, websites”
	Deductief	De participant vergelijkt ludieke acties met agressieve actievoering.	“We hebben ludieke acties gehad, ze hebben de provincie grens verlegd. Maar niet, wat je in sommige provincies ziet, dat ze tegen de AZC bijvoorbeeld heel agressief actie voeren”
Zienswijze indiening	Deductief	Participant licht procescommunicatie en zienswijzen toe.	“We hebben toen wel breed gecommuniceerd over dat die Notitie Rijkwijdheid en detailniveau d’r kwam. En dat mensen zienswijze konden indienen”
Burgerinitiatieven	Deductief	De participant geeft aan dat ondernemers zich aansluiten.	En wij hebben als een groep, zijn we, ja als, hoe zeg je dat, ondernemers met een toeristische of recreatieve accommodatie waar gasten juist voor rust en ruimte komen, hebben we ons aangesloten bij de burgerinitiatieven die er ook tegelijkertijd kwamen.
		De participant merkt op dat bewoners allereerst bij gemeenten aankloppen.	“Maar wij merken ook dat de bewoners zich in eerste instantie bij de gemeentes vervoegen om te vragen van hoe gaan wij verder onze initiatieven of onze zorgen duidelijk maken. Dat doen ze in eerste instantie bij die gemeenten. Minder bij ons als provincie, hoewel wij ook als provincie wel geluiden krijgen en wij ook die bewoners waar we wel contact mee krijgen de hele tijd dat ook meenemen in het proces”
Openbare protestuiting	Deductief	De participant ziet met name spandoeken en flyers in de regio.	“Maar ja, we hebben natuurlijk ook te maken met actiegroepen. Als je kijkt naar Kollumerwaard. Daar, daar hangen spandoeken, dat zien wij ook. Maar ook bij Eelde. Ook grootschalig wordt daar geflyerd en gestickerd en gedaan”
	Deductief	De participant noemt raamposters als zichtbare betrokkenheid.	“Bij heel veel mensen uiten dat, door de raamposter op te hangen”
Informatieve verspreiding	Inductief	De participant verwijst naar de nieuwsbrief als informatiekanal.	“Door zich te abonneren op de nieuwsbrief. Want het campagne team heeft een centrale mail gemaakt. En daar kan je ook op abonneren en dan word je op de hoogte gehouden met een nieuwsbrief. Dus die is onlangs ook weer verstuurd. Wat de vervolgstappen zijn. Want we willen eigenlijk niet achteroverleunen.”

Sociale achtergrond	Leeftijd	Deductief	Participant constateert dat vooral ouderen betrokken zijn, door vergrijzing.	“Niet heel veel jongere mensen zijn hierbij betrokken. Het is eigenlijk wel opvallend dat men dat niet. Nou is het natuurlijk ook wel een vergrijzend dorp”
	Belangenverenigingen	Deductief	De participant signaleert bestaande en ad hoc belangenverenigingen	“Maar je ziet ook steeds meer, uhm, ja soms bestaande, een dorpsbelang ofzo. Bestaande belangenverenigingen. Maar ook, zeg maar, de ad hoc georganiseerde belangengroepen eigenlijk. Die zich roeren.”
		Deductief	De participant definieert de meest betrokken leeftijdsgroep als 40–60 jaar.	“Middelbare leeftijd bijna altijd. En wat ik middelbaar noem, dat noem jij oud. Dus dat is tussen 40 en 60. Nou, ja, vooral. In de achtergrond is het natuurlijk altijd buurtbewoner.”
	Woonomgeving	Deductief	De participant lokaliseert het meeste tegengeluid bij omliggende dorpen, niet in de stad.	“En ook in de Kollumerwaard is het natuurlijk vooral dorps en het landelijk gebied dat die mensen daar wonen. Dus het raakt niet in, in de Marnewaard het zelfde, het raakt niet direct in een grote stad, alleen bij Eelde speelt natuurlijk dat een deel van het effect ook over de stad Groningen ligt. Dus in die zin. Maar volgens mij zit de kern van het tegengeluid vooral bij de dorpen, de omliggende dorpen bij het vliegveld en niet direct uit de stad”
Externe invloeden	Media	Inductief	De participant praat over hoe media-aandacht leidt tot besef en vragen onder de mensen.	"Pas toen er media aandacht voorkwam, werden mensen wakker en kwamen er vragen.”
		Inductief	De participant beschrijft hoe er aandacht bij gemeenten is gevraagd via de media	“Mensen hebben een petitie op internet gelanceerd. Ze hebben de media aandacht gezocht. Ze hebben bij de gemeente aangeklopt van hoe staan jullie d'r in en wat gaan jullie doen”
		Inductief	De participant benadrukt dat de media zowel bij Defensie als bij bezorgde inwoners checkt (wederhoor).	“Dus media die zowel, en die passen wel of het algemeen wel hoor en wederhoor toe en komen ook wel bij Defensie. Maar zeker ook bij de mensen die zich zorgen maken.”
		Inductief	De participant gebruikt de media om zich voor te bereiden voor de	“Wat we zien is dat je op basis van ook een media-analyse bijvoorbeeld. Dat namen we sowieso ook wel mee voorafgaand aan de informatiebijeenkomsten.

			informatiebijeenkomsten.	
Bezwaren	Transport	Inductief	De participant noemt de toename van transportbewegingen als nadelig effect.	“De tweede is toegenomen transportbewegingen op gebieden die daar niet voor berekend zijn.”
	Geluidsoverlast	Deductief	De participant noemt de geluidsoverlast als nadelig effect en de aantasting van het woongenot.	“En daarnaast natuurlijk ook je, doordat er enorm geluidsoverlast verwacht wordt voor heel veel momenten op een dag en dan extreem geluid. Dat tast je woongenot aan. En je leven eigenlijk. Want je thuis is toch je plek. En het is een geluid wat niet. In de tuin zitten is niet bij. Dat is eenvoudig onmogelijk door de intense lawaai dat dat geeft. Hier zo dichtbij, vlakbij het vliegveld. Het ligt recht onder de aanvliegroute. Dus dat zou desastreus zijn”
		Deductief	De participant benoemt gezondheidseffecten door geluidstrillingen binnenshuis.	“Ja, de gezondheid. Want het geluid gaat door de muren heen. En door de ramen heen. Dat is onderzocht. Dus je hoort binnen, voel je ook trillingen. En ik denk dat daar dus wel zorgen over zijn. Daarnaast ook de enorme verstoring in je, in het leven. En ook wel de zorg dat het over een school vliegt”
		Deductief	De participant geeft dat geluidshinder de grootste zorg is.	“En dan gaat het vaak over hinder en vooral geluidhinder”
		Deductief	De participant beschrijft plofgeluiden en de angst voor een gevoel van dreiging en gevaar.	Uhm. Ja, luidruchtiger. Dat veroorzaakt een plofgeluid. Dus daar zit ook wel natuurlijk zorg bij. Wat gaan we dan van merken? En liggen we dan volgens constant, worden we uit ons bed getrild of hebben we zo meteen het idee dat we in een oorlogsgebied wonen?”
	Trillingen	Inductief	De participant benoemt trillingen als nadelig effect en maakt zich zorgen over de afname van de woningwaarde.	“En trillingen. Met het woord trillingen is in Groningen, dat heeft een iets andere betekenis dan hier. Maar daar kan iedereen zich wat bij voorstellen. Wat gebeurt er met de waarde van mijn huis? Het is dus nog niet, mijn huis dreigt elkaar te donderen. Nee; wat gebeurt er met de waarde van mijn huis als er trillingen zijn?”
		Inductief	De participant maakt zich zorgen over de gevolgen van trillingen, met name het effect op de natuur en de fysieke leefomgeving.	Als je die trillingen hebt met hier de ondergrond, wat doet dat met de woningen? Wat doet dat met het gebied? Wat doet dat met het wild, de vogels? We doen agrarisch natuurbeheer. We zitten bij Natura 2000-gebied. We zitten in een mijnbouwspadegebied. D'r wordt alle dagen nog gas gewonnen. En dan een vergunning voor ongeveer zoveel kub gas, wat ze in dit gebied nog halen`

Impact natuur	Deductief	De participant benoemt de impact op de natuur, de vervuiling ervan, als nadelig effect.	“En ook wel de impact op de natuur. De verstoring en de vervuiling van de natuur”
Impact bedrijfsvoering	Deductief	De participant maakt zich zorgen over de bedrijfsvoering van ondernemers in omliggend gebied.	“En dan heb ik het nog helemaal niet eens over mijn eigen bedrijfsvoering. Want ja, mijn gasten komen natuurlijk voor rust en ruimte. Dus als het komt, dan moet ik ze vooraf informeren. Ja, we hebben dit. Stel dat dit doorgaat. Ik denk niet dat ze nog komen. En hier is een camping vlakbij. Hier tegenover. Net geopend vorig jaar. Een tent kan je al helemaal niet isoleren”
	Deductief	De participant maakt zich zorgen over de toekomst van de (biologische) boeren in omliggend gebied.	Dus die mensen hebben er nu al last van door alleen al dat de plannen zijn uitgesproken. Dus het is gewoon een hele grote biologische boer. Ik bedoel, we willen graag biologische landbouw. En dan ga je zo'n boer, die heeft geen biologisch product meer straks.
	Deductief	De participant maakt zich zorgen over de bedrijfsvoering van ondernemers en het lokale toerisme.	“We zitten hier bij het Lauwersmeergebied. We hebben, het gebied is erg afhankelijk van toerisme. Dus ook heel veel inkomens. Mensen met B&B's en zo”
	Deductief	De participant maakt zich zorgen over de toekomst van de landbouw.	“Kunnen wij hier ook gewoon zonder hinder verder wonen en werken? De toekomst van de landbouw, van het voedselzekerheid in ons gebied. Wat doet het met onze woningen? Wat doet het met de ondergrond? En uhm, ja, kunnen wij hier nog wel blijven? Dat zijn ook vragen. En waar moeten wij heen dan?”
	Deductief	De participant geeft aan dat de militaire activiteiten de dagelijkse activiteiten belemmerd	“Daar mag je geen glazen wand zetten. Daar mag je geen kinderdagverblijf hebben. Dus dat soort dingen. Dus een belemmering in dagelijkse activiteiten.”
	Deductief	De participant maakt zich zorgen over een afname van toerisme in het gebied en hoe dit zich verhoudt tot eerdere uitgangspunten vanuit de overheid geformuleerd.	“Maar ik denk wel als je toerisme en recreatie wilt stimuleren, zoals ook in het kader van Nij Begun willen de provincie Groningen en het gebied in Noord-Drenthe dat ook vooral een grote rol hebben voor de vrije tijdseconomie. Dan denk ik, dat gaat dan niet samen met wat Defensie wil. Het staat eigenlijk haaks op elkaar zelfs”

	Onzekerheid	Deductief	De participant geeft aan dat inwoners langdurig in onzekerheid verkeren.	“Maar alsnog duurt het wel lang en zitten mensen alsnog best lang in onzekerheid. Dus in die zin denk ik dat wij geen applaus hoeven te verwachten van de inwoners. Zeker niet van de mensen die zich zorgen maken en tegen ons plannen zijn”
Sociale impact	Impact sociale cohesie	Deductief	De participant maakt zich zorgen over de effecten op de sociale samenhang in het dorp.	“Wat betekent dat voor de sociale samenhang van het dorp? Als wij een aantal dingen niet meer mogen organiseren. Als wij geen dorpsfeest meer mogen organiseren in Bantega. Noem maar wat”
	Werkgelegenheid	Deductief	De participant schat dat de extra werkgelegenheid die de militaire bases meebrengen niet groot zou zijn.	“Dat dit nou een prachtige kans biedt om want als er al iets te beleven is dan heeft Defensie daar z'n eigen personeel voor. Dus nee, ik schat die kans niet heel hoog.”
			De participant beschrijft de reactie vanuit de gemeenschap op de bijkomende kansen van de ruimtebehoeften voor Defensie	“Een enkeling was ook wel gevoelig voor het feit dat wij als gemeente hebben gezegd van: prima dat Defensie in de nabijheid van onze gemeente wat doet. Maar daar staat wel wat tegenover. Dus dan verwachten wij bijvoorbeeld dat Defensie ook investeert bij ons in de infrastructuur. En dat werd ook wel positief ontvangen door enkelen.”
	Infrastructuur	Deductief	De participant benoemt de uitbreiding van de infrastructuur als komend voordeel voor de regio.	“Je kunt het ook in het fysieke domein zien. Dankzij Defensie is het niet uit te sluiten dat er ergens infrastructurele werken voor elkaar komen die wij in een niet-militaire samenwerking niet zo makkelijk voor elkaar krijgen.”
	Gaswinning	Inductief	De participant maakt zich zorgen over het effect op de bodem door explosieven, met name in het aardbevingsgebied.	“Dat heeft natuurlijk ook te maken met aardbeving, aardbevingsellende in die hoek, ook in die hoek. Gaswinning, de gevolgen van de gaswinning. En als je explosieven tot ontploffing gaat brengen, dan kan ik me voorstellen dat het ook effecten heeft op de bodem en dat de mensen daar ook bang zijn voor mogelijke gevolgen.”
Veiligheid	Versterking veiligheid	Deductief	De participant geeft aan dat er begrip is voor de uitbreiding van militaire	“Voor mij persoonlijk geldt het niet zo. Maar ik kan me wel, ja, veel mensen zien die behoeften wel om een goede verdediging te hebben. Uhm. Ja, dus d'r is, wat ik omheen zie, is er wel meer maatschappelijk draagvlak voor militaire behoeften gekomen, ja.

			behoeften, wegens de versterking van de veiligheid	En daarin, ja, als het dan toch moet denk ik, nou dan is het wel weer positief dat landen in Europa juist op militair terrein samenwerken”
Gevoel van veiligheid		Deductief	De participant maakt zich zorgen dat de ruimtebehoeften voor Defensie mogelijk doelwit kunnen voor de vijand.	“Dat we daarmee ook doelwit worden voor een vijand.”
		Deductief	De participant maakt zich zorgen dat de ruimtebehoeften voor Defensie mogelijk doelwit kunnen voor de vijand.	“Dan wil een vijand, als die ons kwaad wil doen, dan gaat hij als eerste de vliegvelden plat bombarderen.”
		Deductief	De participant maakt zich zorgen dat de ruimtebehoeften voor Defensie mogelijk doelwit kunnen voor de vijand.	“Ja, er zijn mensen die bang zijn dat je bijvoorbeeld, als je een munitiedepot hebt, dat je dus, dat er eerder een aanslag zou kunnen. Maar ja, ik denk dat je banger moet zijn als je naast een belangrijk stukje infrastructuur woont, zeg maar. Ik denk dat Eemshaven eerder een doelwit zou kunnen zijn dan dat een depot in Zoutkamp of Kollumerwaard zou kunnen zijn, zeg maar. Maar dat zijn wel angsten van mensen inderdaad”
		Deductief	De participant beschrijft hoe dagelijkse detonaties kunnen leiden tot onrust en een gevoel van gevaar	“Dat daar een explosiegevaar vanuit kan gaan en dat ze zich daardoor onveilig voelen, omdat het zoveel is dat ze dan denken van, nou ja, dat slaat een krater tot aan China toe als dat misgaat. En van dat explosieve terrein met dan op 200 dagen 8 tot 12 detonaties, daarvan zeggen mensen ook van dat gaat, dat zorgt voor onrust en een gevoel van gevaar, dat je steeds van die zware explosies hoort en dat moeten uit zijn aard wel vrij zware zijn, omdat voor bepaalde zaken kan er binnen bunkers geoefend worden”
Geopolitieke ontwikkelingen	International e spanningen	Deductief	De participant benoemt hybride oorlogsvoering en cyberaanvallen als deel van de context.	“En we hebben natuurlijk in de afgelopen jaren al, maar dat wordt steeds intensiever, die hybride oorlogsvoering. De sabotage op de Noordzee, die cyberaanvallen gewoon in Nederland op heel verschillende locaties waar dan de Russen achter zouden zitten. Dat gebeurt volgens mij bijna elke dag, maar dat wordt niet eens meer altijd bekendgemaakt.”
	Strategische noodzaak	Deductief	De participant geeft de noodzaak weer	“Want die NRD die was van januari ‘23, we zijn nu twee jaar verder. De druk op Nederland, en zeker na de Amerikaanse verkiezingen. De noodzaak om zelf het, de eigen defensiemacht, het

Inbreng inwoners			van de uitbreiding van Defensie	autonome karakter ten opzichte van dat van het bondgenootschap te hebben, die wordt door iedereen erkend.”
		Inductief	De participant geeft de noodzaak aan van extra ruimte voor Defensie op eigen grondgebied.	“Defensie geeft ook aan: van, nou, we begrijpen die zorg, maar we moeten vanwege die toegenomen geopolitieke spanningen, hebben we in NAVO-verband afgesproken dat elke lidstaat het dreigingsniveau verhoogt en de bescherming van het eigen grondgebied op peil brengt, dus hebben we die ruimte nodig.”
		Deductief	De participant omschrijft dat door de geopolitieke spanningen het begrip vanuit inwoners voor Defensie groeit.	“En wat je ook een beetje ziet gebeuren is dat naarmate de spanning groter wordt. Uhm. Het draagvlak voor uitbreiding van defensie en ook voor ruimtelijke inpassingen die daar het gevolg van zijn of voor het overlast wat daar het gevolg van is alleen maar groter zal worden.”
	Maatschappelijke impact geopolitiek	Deductief	De participant geeft een beschrijving van	“Er zal wel Defensie nodig zijn, maar is Nederland niet te klein? We maken onze eigen munitie niet. We hebben nul opslag. We zijn afhankelijk van andere landen. Waarom willen we nu ineens zoveel oefenterreinen in ons landje hebben? Is er wel ruimte genoeg? Misschien moet je wel maar zeggen. Genoeg is genoeg, met wat we allemaal hebben.”
		Deductief	De participant geeft aan dat de plannen voor Defensie genuanceerder zijn dan mensen denken, wegens het dreigingsniveau	“Het is zelfs zo dat sommige bewoners, waar je ook al een vraag over had zich gesterkt voelen met een Defensie locatie in de buurt, omdat dat veiligheid biedt. Althans, zou bieden in hun idee. Maar ze zijn genuanceerder dan je gewoonlijk gewend bent bij ruimtelijke beslissingen.”
		Deductief	De participant erkent enige begrip voor Defensie door de huidige oorlogsdreiging	“Er is misschien wel enig begrip omdat we leven in een andere tijd. Met een oorlogsdreiging.”
	Beantwoording vragen	Deductief	De participant voelt zich niet serieus genomen door procedurele regels.	“Wij worden in die zin niet meegenomen. De vragen die wij hebben ingediend zijn schriftelijk wel beantwoord. Alleen de beantwoording is dan: we moeten het MER-rapportage afwachten. We moeten het onderzoek afwachten. We hebben onlangs op verzoek van ons en onze frustratie via, via contact kunnen krijgen met iemand van Defensie.”

Besluitvorming Defensie	Integratie maatschappelijk draagvlak	Deductief	De participant ervaart onzekerheid door verschillend Kamerbeleid.	“Ja, en als je dan naar de besluitvorming kijkt in de Tweede Kamer, dat is een paar maand geleden, dat ze zeiden van, er vindt geen defensieontwikkeling plaats, een uitbreiding plaats in mijnbouwspadegebieden. Groningen was daar heel stellig in. Die heeft echt van heel duidelijk gezegd, het gaat bij ons niet gebeuren. Maar in Provincie Friesland was het een beetje van, ja, we moeten in gesprek blijven. En omdat we in gesprek blijven, ja, wij voelen eigenlijk een beetje, wij zitten op de grens van Groningen.”
		Deductief	De participant geeft de weging aan, hoe het maatschappelijk draagvlak, wordt afgewogen in de besluitvorming.	“En het maatschappelijk draagvlak. Ja, die vier geven de input uiteindelijk voor het kabinetsbesluit, dat in mei genomen moet gaan worden en eind dit jaar voor definitief. Dus het is niet zo dat we een wegingsfactor hebben van, het één weegt zoveel en de andere weegt zoveel en het maatschappelijk draagvlak weegt zoveel.”
		Deductief	De participant geeft aan dat door Defensie per zienswijze wordt bekeken of ze nog essentiële informatie hebben gemist in de plan-MER.	“En die zienswijze die gaan wij straks na afloop van de zienswijze periode op 9 juli wel allemaal bekijken. En wat we met name bekijken is, hebben wij in de plan-MER, dus in onze feitenopsomming, hebben wij daar essentiële dingen in gemist.”

Bijlage V: Codeboek documentenstudie

In deze bijlage vindt u het voor dit onderzoek op document gebaseerde codeboek. Het codeboek combineert enerzijds deductieve codes, die vooraf zijn afgeleid uit bestaande theorieën en onderzoeksdoelen, met anderzijds inductieve codes, die tijdens de data-analyse uit de documenten zijn ontstaan.

Concept	Code	Type	Omschrijving	Voorbeeld
Participatie	Participatieprocedure	Deductief	Er wordt besproken dat na de plan-mer, er een nieuwe afweging plaatsvindt met ruimte voor participatie.	Deze plan-mer-procedure voorziet in dat brede ruimtelijke proces. In de praktijk betekent het opnemen van die ruimtebehoeften dat een nieuwe alternatievenafweging plaatsvindt, met ruimte voor participatie, op basis waarvan een voorkeursalternatief gekozen kan worden.
		Deductief	Er wordt besproken waarom Defensie participatie belangrijk vindt.	Defensie vindt het belangrijk om, waar mogelijk, belanghebbenden te betrekken bij het maken van plannen. Zijn mensen tijdig goed op de hoogte gesteld van de plannen, dan voorkomt dat verrassingen en draagt het bij aan het vertrouwen. Als belanghebbenden meedenken, verrijkt dat de plannen van Defensie.
	Doelgroepen	Inductief	Er wordt besproken welke doelgroepen door Defensie worden onderscheiden in de participatie.	Bij de participatie worden de volgende doelgroepen onderscheiden: Inwoners, maatschappelijke organisaties en belangengroepen, bedrijven en (mede-)overheden.
	Notitie Reikwijdte en Detailniveau	Deductief	Er wordt besproken dat verschillende doelgroepen formeel kunnen reageren op de NRD.	Ten behoeve van draagvlak voor Defensie is het nodig dat inwoners, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, bedrijven en overheden formeel kunnen reageren op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau en daarmee een bijdrage kunnen leveren die meegewogen kan worden in het bepalen van voorkeurslocaties door een nieuw kabinet.
	Omgevingswet	Deductief	Er wordt besproken dat participatie van toepassing is in het NPRD, beschreven in de Omgevingswet.	Het NPRD is een nationaal programma waarop participatie van toepassing is, zoals beschreven in de Omgevingswet. Hierin is vastgelegd dat overheden bij het opstellen van ruimtelijke programma's – zoals het NPRD – moeten aangeven op welke manier burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere bestuursorganen bij de planvorming zijn betrokken.
Reactie inwoners	Openbare protestuiting	Deductief	Een protestactie van een groep actievoerders uit de	Inwoners van de Kollumerwaard hebben de grens van Groningen en Friesland verschoven in het kader van een oudejaarsstunt. De Friezen protesteren tegen de mogelijke

			Kollumerwaard wordt besproken.	uitbreiding van defensie in het gebied en zijn het niet eens met de manier waarop de daarmee provincie omgaat.
	Onzekerheid	Deductief	Er wordt besproken dat tijdens informatiebijeenkomsten bezoekers met name de onzekerheid die de plannen geven willen aankaarten.	Bezoekers van de informatiebijeenkomsten gaven aan dat juist de onzekerheid over hun situatie datgene is waar ze zich grote zorgen over maken.
	Begrip	Deductief	Er wordt besproken dat driekwart van de samenleving wel begrip heeft voor de uitbreiding van Defensie, ook als dat in hun nabije omgeving gebeurt.	De meeste Nederlanders steunen de door het kabinet voorgenomen uitbreiding van het aantal militaire activiteiten, ook als die uitbreiding tot overlast in de eigen omgeving leidt.
Bezwaren	Impact dagelijkse activiteiten	Deductief	Een inwoner maakt zich zorgen om de voortzetting van zijn dagelijks leven, zodra Defensie uitbreidt.	Als de plannen van defensie doorgaan in het gebied, kan hij niet in zijn woning en boerderij blijven. 'Ik woon hier al mijn hele leven en ben nu 63 jaar. Wat moet je doen? Het heeft voor mij desastreuze gevolgen', zegt hij.
	Aard militaire activiteit	Deductief	Er wordt besproken dat het begrip verschilt per militaire activiteit.	De komst van munitie-opslag en locaties voor F-35-straaljagers leidt tot meer verdeeldheid. De helft is in beide gevallen voor, zelfs als dat in de buurt gebeurt, terwijl 13 respectievelijk 17 procent mordicus tegen is.
	Hinder	Deductief	Er wordt besproken dat GAE meer hinder ondervindt van jachtvliegtuigen dan sommige andere locaties.	Hierbij heeft Groningen Eelde Airport ten opzichte van De Peel meer woningen met een hoge (> 55 dB) tot zeer hoge geluidsbelasting (> 70 dB) en scoort daarom per saldo relatief slechter (ook al heeft De Peel dan weer meer woningen in de laagste geluidbelastingklassen).
	Gaswinning	Inductief	Er wordt besproken dat de nasleep van de gaswinning de bezwaren tegen de militaire activiteiten groter maken.	Ook omwonenden roerden zich nadrukkelijk tegen het plan. Eén van hun bezwaren was dat de straaljagers over het aardbevingsgebied van Groningen en Drenthe zouden vliegen, terwijl de bewoners nog steeds last hebben van de nasleep van de gaswinning.
Geopolitieke ontwikkelingen	International e spanningen	Deductief	Er wordt besproken hoe de Russische inval in Oekraïne de veiligheidssituatie heeft verslechterd.	Al langere tijd verslechterde de veiligheidssituatie in Europa en de wereld. Sinds de Russische inval in Oekraïne in 2022 is gebleken hoezeer de veiligheid van Europa onder druk staat.
		Deductief	Er wordt besproken dat de geopolitieke ontwikkelingen invloed hebben op Europa.	De toenemende geopolitieke spanningen onderstrepen het belang van de economische en politieke veerkracht van Europa en de noodzaak van risicodeling

		Deductief	Er wordt besproken dat Europa gereed moet zijn, het grondgebied te verdedigen.	Europese bondgenoten, waaronder Nederland moeten gereed zijn om het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied te verdedigen.
		Deductief	Er wordt besproken dat in geopolitieke crisis ook nog eens de Amerikaanse steun is komen te vervallen.	Er woedt al meer dan drie jaar een wrede en bloedige oorlog in Oekraïne, de schaduw van Poetin hangt nadrukkelijk over Europa en, alsof dat nog niet genoeg is, dreigt de ooit zo vanzelfsprekende steun van de Amerikanen weg te vallen.
	Veiligheid	Inductief	Er wordt besproken dat het veiligheidsniveau van defensielocaties is toegenomen. D15	De veiligheidsmaatregelen op defensielocaties in Nederland worden aangescherpt vanwege toegenomen dreiging. Dat zegt minister Brekelmans van Defensie. De 'Alert State' wordt verhoogd van het eerste (A) naar het tweede niveau (A+). Niveau zes (D) is het hoogste veiligheidsniveau.
	Strategische noodzaak	Deductief	De noodzaak van de uitbreiding van Defensie wordt besproken.	De krijgsmacht moet daarom worden versterkt, in het bijzonder op hoofdtak 1 (de verdediging van ons grondgebied en dat van onze bondgenoten) zodat Defensie in staat is om te verdedigen wat ons dierbaar is. Dit vraagt om extra ruimte, zowel fysieke, milieu- als geluidsräume
Ontwerp NPRD	Afvallen mogelijke locatie	Deductief	Er wordt besproken dat locatie GAE afvalt als mogelijke locatie wegens een gebrek aan maatschappelijk draagvlak. D19	De F-35 straaljagers van Defensie komen niet naar Groningen Airport Eelde. De vaste standplaats voor de straaljagers wordt vrijwel zeker Lelystad Airport.
	Ontwerpproces	Deductief	Er wordt besproken dat er een behoefte bestaat bij mensen om meer duidelijkheid te bieden over of hun gemeente wel of niet verder wordt onderzocht.	Op 31 augustus jl. heb ik een Nota van Reactie (NvR) aan uw Kamer gestuurd (kamerstuk 36 124 nr. 47) waarin ik heb toegelicht dat bij veel betrokkenen een grote behoefte bestaat om zo snel mogelijk duidelijkheid te krijgen als een locatie-alternatief niet verder wordt onderzocht, de zogenaamde eerste trechtering.
		Deductief	Er wordt besproken dat in de bestuurlijke overleggen de lokale overheden zijn geïnformeerd, en daarna de direct betrokkenen zoals omwonenden.	In de genoemde bestuurlijke overleggen heb ik de provincies en gemeenten geïnformeerd over de eerste uitkomsten van het planMER-onderzoek en wat dit betekent voor de in die provincie onderzochte locatie-alternatieven. In de komende dagen worden direct betrokkenen, zowel provincies als gemeenten en omwonenden, hierover persoonlijk door Defensie geïnformeerd.
	Afwegingscriteria	Inductief	Er wordt gesproken op welke manier het maatschappelijk	“De kwantitatieve zit meer in het plan-mer. Daar staan de getallen in. Zoveel woningen, zoveel decibel, zoveel dit,

draagvlak wordt afgewogen
door Defensie.

zoveel dat. Daar zit de kwantitativiteit in. De kwaliteit van
de afweging zit in onze beleving van wat een bepaalde
behoefte voor impact heeft op de omgeving.”
